

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

Toshkent islom universiteti

Fiqh, iqtisod va tabiiy fanlar fakulteti

Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar
yo'nalishi

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar fanidan

KURS ISHI

Mavzu: O'zbekistonning bojxona tizimi.

Bajardi: III kurs talabasi Jalilova N.

Ilmiy rahbar: dots. Sodiqov Zokir.

TOSHKENT – 2013

REJA:

Kirish

1. Bojxona tizimini mohiyati.

2. Bojxona bahosini aniqlash usullari va Bojxona to'lovlari.

3. O'zbekiston Respublikasida bojxona organlarining faoliyati.

4. O'zbekiston Respublikasi bojxona siyosati.

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar.

KIRISH

Dunyo xo'jaligining XX asr oxirlaridagi faoliyatini o'ziga xos xususiyatlaridan biri – davlatlar o'rtasidagi xalqaro iqtisodiy munosabatlarni yanada rivojlanishi va takomillashishi bo'ldi. Har bir davlat bu sharoitda dunyo xo'jaligi integratsiyalashuv jarayonlarini har tomonlama o'ylagan holda o'z tashqi iqtisodiy faoliyatini, o'zning ichki iqtisodiyotini harjihatdan rivojlaritirishga intildi. Bugungi kunda davlatlar o'rtasidagi xalqaro savdoni rivojlanishi, ishlab chiqarish integratsiyasini kengayishi va takomillashuvi tashqi iqtisodiy faoliyatni yanada erkinlashuviga sabab bo'lmoqda.

Davlatning har tomonlama qudratli bo'lishi uchun u boshqa davlatlar bilan o'zaro savdo iqtisodiy munosabatlar olib borishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham davlatimiz mustaqil bo'lgan kunlaridanoq tashqi dunyo mamlakatlari bilan o'zaro teng aloqalar olib borishni o'zining asosiy maqsadlaridan biri qilib qo'ydi. Mustaqillikning dastlabki yillarida tashqi aloqalarni kengaytirish, respublikaning eksport imkoniyatlarini rivojlaritirishni rag'batlaritirish maqsadida butun tashqi iqtisodiy faoliyatni erkinlashtirish uchun huquqiy negizlarini yaratib bergan asosiy qonun hujjatlari qabul qilindi. Prezident farmonlari va hukumat qarorlari ishlab chiqildi. Tashqi savdo aloqalarini kengaytirishni rag'batlaritirish maqsadida bir talay imtiyozlar ham joriy etildi.

O'zbekiston respublikasi ochiq bozor iqtisodiyotini shakllantirish yo'lidan olg'a qadam tashlab borarkan, tashqi iqtisodiy aloqalarni asta sekinlik bilan erkinlashtirib bormoqda. Bu mamlakat iqtisodiy chegaralarini himoya etuvchi tashkilotlarni barpo etishni talab etadi. Ushbu vazifani hal etilishida bojxona muhim o'rinni egallaydi. Bojxona, ichki bozorni himoyalash, eksport va importning rivojlanishiga ko'maklashish, shuningdek unga to'g'ri sug'urta qilishga yo'naltirilgan iqtisodiy, tashqi savdo siyosatini hayotga tadbqiq etish uchun xizmat qiladi. Bojxona siyosatining asosiy maqsadlari O'zbekiston Respublikasi bojxona

xududida samarali bojxona nazoratini hamda tovar ayriboshlashni tartibga solishni ta'minlashdan, iqtisodiyotning rivojlanishini rag'batlantirishdan, ichki bozorni himoyalashdan iborat.

Davlatni rivojlanishi barobarida bojxona xizmatini tashkil etish shakllari va usullari ham takomillashib boradi. Rivojlanayotgan mamlakatlarning bojxona siyosati iqtisodiy va siyosiy mustaqillikni ta'minlash manfaatlari, milliy iqtisodiyotni mustahkamlash va rivojlantirish maqsadlarida olib boriladi. Bugungi bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish iqtisodiy rivojlanishda davlat strategiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida, mamlakatning o'ziga xos ichki va tashqi sharoitlarini inobatga olgan holda, jahon bozorining salbiy o'zgarishlaridan himoya qiluvchi, unda egallangan mavqelarni saqlab qolish va kengaytirishni ta'minlovchi optimal (maqbul) darajadagi proteksionizm va erkin savdo siyosati qo'llanilishini taqozo etadi.

O'tish davri iqtisodiyotini boshidan kechirayotgan mamlakat tashqi iqtisodiy aloqalarini kengaytirish uchun o'zini erkin bozor girdobiga tashlab qo'ya olmaydi. Bunday sharoitda davlatning rivojlantirish kafolati sifatida faol qatnashuviga zaruriyat tug'iladi. Bozor munosabatlariga o'tishning ilk bosqichlarida tashqi iqtisodiy aloqalarning davlat tomonidan tartibga solinishi, ayniqsa, muhimdir. Bu esa birinchi navbatda, tashqi savdoni va tashqi iqtisodiy faoliyatning boshqa shakllarini tartibga solish mexanizmlarini o'zgaruvchan ichki va tashqi sharoitlarga muntazam moslashtirib borishni, ya'ni oqilona tashqi iqtisodiy siyosat yurgizishni talab etadi. Bunda davlat bojxona organlarining ahamiyati kattadir.

Bojxona tizimining mohiyati.

Zamonaviy jahon xo'jaligi intensiv integratsion jarayonlarni qamrab olgan yagona jahon bozorini vujudga keltirishga qaratilganligi, tovarlar va xizmatlar, moliya sohasida erkinlikni vujudga keltirishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Bu an'ana tashqi iqtisodiy aloqalarda tovar moddiy boyliklarni moliyaviy vositalarini erkin aylanishini talab qiladi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng integratsiya jarayonlaridagi ishtiroki kengayib borishi natijasida, makro hamdamikro darajada samarali tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqaruv mexanizmini shakllantirish zarurati vujudga keldi. Xalqlar va davlatlar o'rtasidagi savdo va iqtisodiy aloqalarni tartibga solishning o'ziga xos shakli sifatida bojxona ko'p asrlardan buyon eng maqbul yo'l bo'lib kelmoqda. O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar islohqilina boshlandi, bozor iqtisodiyotiga o'tish davomida respublikaning milliy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan mustaqil davlat bojxona siyosati ishlab chiqila boshlandi va uniamalga oshirishga kirishildi. 1991 yil 18-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga binoan O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasi tashkil etildi va Prezidentimizning 1992 yil 8-avgustdagi farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasiga aylantirildi. 1994 yil yanvarida Prezidentning farmoni bilan Davlat Bojxona qo'mitasi tugatildi va u Davlat Soliq qo'mitasi tarkibidagi bosh boshqarmaga aylantirildi. 1997 yil 8-iyuldagi Prezidentimizning PF (Prezident Farmoni) 1815-sonli «O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasini tashkil etish» to'g'risidagi farmoniga va Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 30-iyuldagi 374-sonli «O'zbekiston Respublikasi Davlat Bojxona qo'mitasi faoliyatini tashkil etish» to'g'risidagi qaroriga ko'ra Respublikamizda Davlat Bojxona qo'mitasi tashkil etildi.¹

---

¹Yadgorova.M., Usmonova. K. A. Bojxona ishi asoslari. T. 2005. 14-bet.

O'zbekiston Respublikasi ochiq bozor iqtisodiyotini shakllantirish yo'lidan olg'a qadam tashlab borarkan, tashqi iqtisodiy aloqalarni asta-sekinlik bilan erkinlashtirib bordi. Bu o'z navbatida bojxona ishi O'zbekistonning tashqi va ichki siyosati tizimida ustuvor o'rinlardan birini egallashiga sabab bo'ldi. Bir tomondan, tashqi iqtisodiy faoliyatning erkinlashtirilishi tashqi bozorga mustaqil chiqish huquqiga ega bo'lgan korxonalar, tashkilotlar va tadbirkorlar doirasini jiddiy ravishda kengaytirdi. Va buning natijasida, Davlat bojxona siyosati vositalari ularning tovarlar va xizmatlar eksporti va importi bo'yicha faoliyatiga – tarifli va notarif boshqarish vositalari orqali ta'sir ko'rsatish yo'llarini ishlab chiqishini taqozo etgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, ichki iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish, milliy bozorni shakllantirish, Respublika byudjetining daromad qismini ta'minlash vositasi sifatida bojxona ishining ahamiyati ortdi. Bu, o'z navbatida, bojxona ishining huquqiy asosini yaratuvchi qonun xujjatlarida normativ xujjatlar tizimini ishlab chiqishni taqozo etdi. O'zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi, «Davlat bojxona xizmati to'g'risida» va «Boj tarifi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlari bojxona haqidagi qonun xujjatlari tizimi asosini tashkil etadi. Aytib o'tilgan qonun xujjatlari va ularni rivojlantirish uchun chiqarilgan normativ xujjatlar O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlarini himoya qilinishining ishonchli mexanizmini yaratadi, iqtisodiy va siyosiy ustuvorliklarni hisobga olgan holda yagona bojxona siyosati o'tkazilishini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasida ichki va tashqi siyosatining tarkibiy qismi hisoblanuvchi bojxona siyosatining asosiy maqsadlari Respublikamiz bojxona hududida samarali bojxona nazoratini hamda tovar ayirboshlashni tartibga solishni ta'minlashdan, iqtisodiyotning rivojlanishini rag'batlantirishdan, ichki bozorni va respublikada tovar ishlab chiqaruvchilarini himoyalashdan iborat. Bundan tashqari bojxona organlari oldida bojxona qoidalarini buzilishi va kontrabandaga qarshi kurash masalasi ham dolzarb vazifa bo'lib hisoblanadi. Giyoxvand va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashni rivojlantirish ham shular jumlasidandir. Bojxona organlari mamlakatimiz iqtisodiy xavfsizligi uchun

ham mas'uldirlarki, buni yuqorida aytib o'tilgan fikrlar bilan tasqidlash mumkin. Ushbu siyosat xalqaro amaliyotda to'planganbojxona ishi tajribasiga tayanadi va iqtisodiyot va jamiyatning o'tishdavridagi o'ziga xos vazifalarini hal etishi uchun xizmat qiladi.

Moliyaviy barqarorlikka olib boruvchi yo'ldan izchil ilgarilab borish natijasida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, real sektorga investitsiyalarni ko'paytirish, raqobatbardosh va eksportga mo'ljallangan ishlab chiqarishni barpo etish uchun qulay makroiqtisodiy sharoitlar yaratilib kelinmoqda. Endi O'zbekiston uchun xom-ashyo o'lkasi bo'lgan yillar ortda qoldi. U endilikda sanoati va qishloq xo'jaligi rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy oldi.

Hozirda chet el investitsiyalarini jalb etishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda asosiy e'tibor iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlarida yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirishga qaratilgan. Qonun yo'li bilan butun soliq imtiyozlari va bojxona yengilliklari tizimi ishlab chiqildiki, bu O'zbekiston bozorida xorijiy investitsiyalar uchun katta imkoniyat yaratmoqda. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash pul, kredit sohasi va to'lov intizomini mustahkamlash, aholi turmush darajasini oshirish shuningdek sog'liqni saqlashni rivojlantirish ijobiy natijalar bermoqda. Bundan ko'rishimiz mumkinki, O'zbekistonning ichki va tashqi siyosatini olib borishda bojxona ishi asosiy o'rinlardan birini egallaydi.

Bojxona bahosini aniqlash usullari va Bojxona to'lovlari.

Bojxona qiymati - bojxona to'lovlarini hisoblab chiqarish maqsadida foydalaniladigan tovar qiymatidir. Bojxona qiymati o'tkaziladigan bojxona rasmiylashtiruvi vaqtida bojxona organiga deklarant tomonidan belgilangan tartibda deklaratsiyaga kiritiladi. Bojxona qiymatini aniqlash to'g'ri va hujjatlar bilan tasdiqlangan ma'lumotlarga asoslanishi lozim. Bojxona qiymatini belgilashda deklarant quyidagi huquqlarga ega bo'ladi:

✚ bojxona organiga taqdim etilgan, bojxona qiymatini belgilovchi hujjatlar to'g'riligini isbotlash;

✚ e'lon qilingan bojxona qiymatiga aniqlik kiritish zaruriyati vujudga kelganda, bojxona organining ruxsati bilan o'zi deklaratsiya bergan tovardan garov qo'yib yoki vakil bankning kafolati ostida yoki bojxona organining chiqargan tovarning bojxona bahosiga muvofiq bojxona to'lovlarini to'lab foydalanish;

✚ bojxona qiymatini aniqlash xususida bojxona organi chiqargan qaror ustidan belgilangan tartibda shikoyat qilish;

Deklarant quyidagilarni amalga oshirishi shart:

- bojxona organi bojxona qiymatini e'lon qilish;
- bojxona organining talabiga binoan bojxona qiymatini belgilashga doir ma'lumotlarni taqdim qilish.

Deklarant tomonidan e'lon qilingan tovarning bojxona qiymatiga aniqlik kiritilishi yoki bojxona organiga qo'shimcha axborot berilishi munosabati bilan yuzaga kelgan xarajatlarni deklarant to'laydi. Tovarning bojxona bahosini aniqlash munosabati bilan uni bojxonada rasmiylashtirish muddatininguzayishidan deklarant bojni to'lash muddatini amalda kechiktirish uchun foydalanish mumkin emas.

O'z navbatida tovarning bojxona bahosi ustidan nazoratni amalga oshirishda bojxona organi quyidagi huquqlarga ega:

- deklarant e'lon qilgan tovarning bojxona qiymati to'g'ri yoki noto'g'riligi haqida qaror qabul qilish;
- bordiyu deklarant o'zi foydalangan ma'lumotlari to'g'riligini tasdiqlovchi dalillarni taqdim etmasa, tovarning bojxona qiymatini aniqlashda deklarant foydalangan usulni qo'llash mumkin emasligi haqida qaror qabul qilish;
- deklarant e'lon qilgan tovarning bojxona qiymati to'g'ri aniqlanganligini tasdiqlovchi dalillar mavjud bo'lmasa yoki deklarant taqdim etgan ma'lumotlarni noto'g'ri va to'liq emas deb hisoblash uchun asoslar mavjud bo'lsa, o'zida bor ma'lumotlarga asoslanib, tuzatishlar kiritib bojxona qiymatini aniqlash usullarini qo'llagan holda bojxona qiymatini aniqlash;

Bojxona organi deklarantning yozma so'roviga binoan, u e'lon qilgan tovarning bojxona qiymati bojxona organi tomonidan qabul qilinmaganligining sabablari ko'rsatilgan tushuntirish xatini deklarantga taqdim qilishi shart. Tovar uchun bojni hisoblab chiqarish, to'lash va undirish uning bojxona qiymati asosida amalga oshiriladi. Boj respublika davlat byudjetiga o'tkaziladi.

Respublikamiz bojxona hududiga olib kirilayotgan tovarlar qiymatini bojxonada aniqlashning qonunhujjatlariga muvofiq qo'llaniladigan usullar tizimiga bojxona bahosi deyiladi. Respublikamiz bojxona hududidan olib chiqilayotgan tovarlarning bojxona qiymati Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Bojxona bahosini chiqarish usullari.

★ Olib kirilayotgan tovar yuzasidan tuzilgan bitimning qiymatiga qarab baholash tovarning bojxona bahosini chiqarishning asosiy usulidandir. Shuningdek, asosiy usuldan foydalanib bo'lmasa, bojxona bahosini chiqarishning quyidagi usullari birin ketin qo'llaniladi:

- ❖ Aynan bir xil tovaralar yuzasidan tuzilgan bitim qiymatiga qarab baholash;
- ❖ O'xshash tovar yuzasidan tuzilgan bitim qiymatiga qarab baholash;
- ❖ Qiymatlarni chegirib tashlash asosida baholash;
- ❖ Qiymatlarni qo'shish asosida baholash.
- ❖ Rezerv usul.
- ❖ Qiymatlarni chegirib tashlash va qiymatlarni qo'shish asosidagi usullar

istalgan ketma-ketlikda qo'llanilishi mumkin.

Olib kirilayotgan tovar yuzasidan tuzilgan bitimning qiymatiga qarab bojxona bahosini chiqarishning usuli.

Respublikamiz bojxona hududiga olib kirilayotgan tovarning bojxona qiymati - bitim qiymatidan, ya'ni olib kirilayotgan tovar uchun respublikamiz bojxona chegarasidan o'tish vaqtida amalda to'langan yoki to'lanishi lozim bo'lgan bahodan iboratdir, bordiyu

- bojxona qiymatini e'lon qilishvaqtida deklarant foydalangan ma'lumotlar hujjatlarbilantasdiqlangan va to'g'ri bo'lsa;
- xaridorning tovarlarni tasarruf etishi yoki ulardan foydalanishiga taaluqli cheklovlar bo'lmasa;
- tovarning sotilishi yoki narxi baholanayotgan tovarlarning bojxona qiymati aniqlabbo'lmaydigan holga olib keladigan qandaydir shartlar yoki fikrlargasabab bo'lmasa;
- xaridor tovarni keyinchalik qayta sotishi, tasarruf etishi yoki uni foydalanishidan kelgan tushumning biron-bir qismi bevosita yoki bilvosita sotuvchiga o'tmasa, faqat agar ushbu modda ikkinchi qismining qoidalariga muvofiq tegishli tuzatishlar kiritish mumkin bo'lmasa;
- xaridor va sotuvchi bir-biriga bog'liq shaxslar bo'lmasa, bunday o'zaro bog'liqlik bitim qiymatiga ta'sir etmaganligi deklarant tomonidan isbot qilingan hollar bundan mustasno.

Bojxona qiymatini aniqlashda olib kirilayotgan tovar uchun amalda to'langan yoki to'lanishi lozim bo'lgan bahoga quyidagi harajatlar qo'shiladi, agarda ular mazkur bahoga kiritilmagan bo'lsa:

✚ Tovarni bojxona hududiga olib kiringunga qadaryetkazib keltirguncha qilinganharajatlar:tashish qiymati, yuklash, tushirish, qayta yuklash va boshqa joyga to'kish bilanbog'liqharajatlar, sug'urta summasi.

✚ Xaridor tomonidan qilingan harajatlar: vositachilik va brokerlik haqlari,

tovarni sotib olish chog'idagi vositachilik harajatlari bundan mustasno, konteynerlar va ko'p marta ishlatiladigan boshqa idishlar qiymati, agar ular baholanayotgan tovar bilan bir butun deb hisoblansa, o'rash qiymati, bunga o'rash materiallari qiymati va o'rash haqi kiradi;

✚ Xizmatlarning hamda sotuvchi xaridorga tekinga yoki arzon narxda bevosita yoxud bilvosita beradigan boshqa tovarlarning qiymati;

✚ Intellektual mulk ob'ektlaridan foydalanganlik uchun xaridorbaholanayotgan tovarlarni sotish sharti sifatida bevosita yoki bilvosita to'lashi shart bo'lgan litsenziya to'lovlari va boshqa to'lovlar;

✚ Olib kirilgan tovarni keyinchalik qayta sotish, tasarruf etish yoki uni foydalanishdan kelgan tushumning bevosita yoki bilvosita sotuvchiga tegishi kerak bo'lgan istalgan qismining qiymati.

Tovarning bojxona qiymatini aniqlash uchun olib kirilayotgan tovar yuzasidan tuzilgan bitim qiymatiga qarab bojxona bahosini chiqarish usulidan foydalanish mumkin emas, agar:

- xaridorning baholanayotgan tovarga bo'lgan huquqlari cheklangan bo'lsa;
- tovarni sotish va bitim qiymati ta'sirini hisobga olish mumkin bo'lmagan shartlarga rioya etilishiga bog'liq bo'lsa;
- bojxona qiymatini e'lon qilish vaqtida deklarant foydalangan ma'lumotlar hujjatlarbilantasi qilmagan bo'lsa yoki ular noto'g'ri bo'lsa ;
- bitim qatnashchilari bir-biriga bog'liq shaxslar bo'lsa, ularning o'zaro bog'liqligi bitim bahosiga ta'sir etmagan va bu narsa deklarant tomonidan isbot qilingan hollar bundan mustasno.

Bir-biriga bog'liq shaxslar deyilganida quyidakeltirilgan belgilarning aqalli bittasiga mos keladigan belgilar tushuniladi:

- bitim qatnashchilaridan bittasi yoki bitim qatnashchilaridan birining mansabdor shaxsi ayni bir vaqtda bitimda qatnashayotgan boshqa shaxsning mansabdor shaxsi bo'lsa;
- bitim qatnashchilari korxonaga birgalikda egalik hiluvchi shaxslar bo'lsa;
- bitim qatnashchilari mehnat munosabatlari orqali o'zaro bog'liq bo'lsa;

- bitim qatnashchilaridan biri bitimda qatnashayotgan boshqa shaxs ustav kapitalining ovozhuquqini beruvchi kamida besh foiziga teng bo'lgan ulush yoki aksiya egasi bo'lsa;
- bitimning har ikkala qatnashchisi bevosita yoki bilvosita uchinchi shaxs nazorati ostida bo'lsa;
- bitim qatnashchilari birgalikda bevosita yoki bilvosita uchinchi shaxsni nazorthilsalar ;
- bitim qatnashchilaridan biri bitimda qatnashayotgan boshqa shaxsning bevosita yoki bilvosita nazorati ostida bo'lsa;
- bitimqatnashchilari yoki ularning mansabdor shaxslari qarindosh bo'lsalar.

★ Aynan bir xil tovarlar yuzasidan tuzilgan bitimqiymatiga qarab bojxona bahosini chiqarish.

Aynan bir xil tovarlar deyilagnida har jihatdan, shu jumladan:

- ✚ fizik xususiyatlari,
- ✚ sifati va bozordagi qadri,
- ✚ qaysi mamlakatda ishlab chiqarilganligi,
- ✚ ishlab chiqaruvchisi

kabi belgilari jihatidan baholanayotgan tovar bilan bir xil bo'lgan tovar tushuniladi. Tovarning tashqi ko'rinishidagi juz'iy farqlar, agar u boshqajihatlarini bilanyuqoridagilarga mos bo'lsa, uni aynan bir xil emas, deb hisoblash uchun asos bo'la olmaydi.

Aynan bir xil tovar yuzasidan tuzilgan bitimqiymati boj qiymatini belgilash uchun asos qilib olinadi, agar bu tovar:

- ✚ baholanayotgan tovar olib kirilgunga qadar ko'pi bilan 90 kun oldin respublikamiz bojxona hududiga olib kirish uchun sotilgan bo'lsa;
- ✚ taxminan o'shancha miqdorda va o'shanday tijorat shartlarida olib kirilgan bo'lsa. Agar aynan bir xil tovar ko'p yoki kam miqdorda va boshqa tijorat shartlarida olib kirilgan bo'lsa, baholanayotgan tovarning bojxona qiymatiga ana

shu farqlarni hisobga olgan holda tuzatishlar kiritiladi, agarda bu tuzatishlarning asosli ekanligini bojxona organiga hujjatlar bilantasdiqlab berish mumkin bo'lsa.

Aynan bir xil tovar yuzasidan tuzilgan bitim qiymatiga qarabaniqlanadigan bojxona qiymatigayuqoridagi usulda ko'rsatilagan harajatlarni hisobga olgan holda tuzatishlar kiritilishi lozim.

Tuzatishlar deklarant tomonidan to'g'ri va hujjatbilantasdiqlangan ma'lumotlar asosida kiritilishi lozim. Agar ushbu usulni qo'llash vaqtida aynan bir hil tovar yuzasidan tuzilgan bitimning ikki va undan ortiq narxi mavjudligi aniqlarisa, olib kirilayotgan tovarning bojxona qiymatini belgilash uchun ularning eng past narxi qo'llaniladi.

Bunday usulni qo'llashda bojxona organlari imkoniboricha aynan bir xil tovarlarning baholanayotgan tovarlar bilan bir xildagi tijoratchilik shartlari asosida va ko'proq anashuncha miqdorlarda sotilishidan foydalanish lozim.

Bunga o'xshagan sotish hollari aniqlanmaganida aynan bir xil tovarlarning quyidagi uchta shartdan biriga muvofiq holda sotilishi, holdan foydalanish mumkin:

- bir xildagi tijoratchilik shartlari asosida, biroq boshqa miqdorlarda sotilishi;
- turlicha tijoratchilik shartlari asosida, biroq ko'proq ayni bir xildagi miqdorlarda sotilishi;
- turlicha tijoratchilik shartlari asosida va turlicha miqdoriy omilga ko'ra sotilishi.

Import qilinadigan aynan bir xil tovarlarga doir bitimning shu tarzda belgilangan qiymati baholanayotgan tovarlar uchun bojxona qiymatini anglatadi.

Bunda shuni esda tutish kerakki, tijorat shartlari yoki miqdorlarida farqlar bo'lganida o'zgartirish kiritish uchun bunday o'zgartirishning uning maqsadga muvofiqligi va aniqligini shubxasiz darajaga yetkazadigan dalillarning ko'payishiga yoki kamayishiga olib kelishiga doir omil shart bo'lib hisoblanadi. Ishlab chiqaruvchiniing turli shartlar va turli miqdorlarga tegishli narxlarni o'z ichiga oladigan amaldagi preyskurantlari ana shunday ob'yektiv dalillar sifatida ko'rib chiqishi mumkin.

★ O'xshash tovar yuzasidan tuzilgan bitim qiymatiga
qarab bojxona bahosini chiqarish.

O'xshash tovar deyilganida - harjihatdan bir xil bo'lmasada, o'xshash xususiyatlarga ega bo'lganligi va tarkibiy jihatdan o'xshashligi tufayli baholanayotgan tovar bilan bir xil vazifalarni bajara oladigan va tijorat nuqtai nazaridan uning o'rnini bosa oladigan tovar tushuniladi.

Tovarning o'xshashligini aniqlashda uning quyidagi belgilari:

- ✚ sifati,
- ✚ tovar belgisining mavjudligi va bozordagi qadri,
- ✚ qaysi mamlakatda ishlab chiqarilganligi,
- ✚ ishlabchiqaruvchisi hisobga olinadi.

O'xshash tovar yuzasidan tuzilgan bitim qiymatiga qarab bojxona bahosini chiqarish usulidan foydalanganda Boj tarifi to'g'risidagi qonuni 19 moddasi 3, 4, 5 va 6 qismlarining qoidalarini qo'llaniladi².

Aynan bir xil tovar yuzasidan tuzilgan bitimqiymati boj qiymatini belgilash uchun asos qilib olinadi, agar bu tovar:

- baholanayotgan tovar olib kirilgunga qadar ko'pi bilan 90 kun oldin respublikamiz bojxona hududiga olib kirish uchun sotilgan bo'lsa;
- taxminan o'shancha miqdorda va o'shanday tijorat shartlarida olib kirilgan bo'lsa. Agar aynan bir xil tovar ko'p yoki kam miqdorda va boshqa tijorat shartlarida olib kirilgan bo'lsa, baholanayotgan tovarning bojxona qiymatiga ana shu farqlarni hisobga olgan holda tuzatishlar kiritiladi, agarda bu tuzatishlarning asosli ekanligini bojxona organiga hujjatlar bilantasdiqlab berish mumkin bo'lsa.

Aynan bir xil tovar yuzasidan tuzilgan bitim qiymatiga qarabaniqlanadigan bojxona qiymatigayuqoridagi usulda ko'rsatilgan harajatlarni hisobga olgan holda tuzatishlar kiritilishi lozim.

---

² O'zbekiston Respublikasi Kodekslari. "Yurist – media" T.: 2008

Tuzatishlar deklarant tomonidan to'g'ri va hujjatbilantasdiqlangan ma'lumotlar asosida kiritilishi lozim.

Agar ushbu usulni qo'llash vaqtida aynan bir xil tovar yuzasidan tuzilgan bitimning ikki va undan ortiq narxi mavjudligi aniqlansa, olib kirilayotgan tovarning bojxona qiymatini belgilash uchun ularning eng past narxi qo'llaniladi.

Ushbu ko'rsatilgan qoidalar asosida bojxona bahosini chiqarish usullaridan foydalanilganida:

- ✚ agar baholanayotgan tovar, tovar ishlab chiqarilgan mamlakatda ishlab chiqarilmagan bo'lsa, u baholanayotgan tovar bilan aynan bir xil yoki o'xshash hisoblanmaydi;

- ✚ baholanayotgan tovarning ishlab chiqaruvchisi tomonidan emas, balki boshqa shaxs tomonidan ishlab chiqarilgan tovar, baholanayotgan tovarni ishlab chiqargan shaxs tomonidan ishlab chiqarilgan bir xil tovar ham, o'xshash tovar ham bo'lmagan taqdirdagina e'tiborga olinadi;

- ✚ agar tovarni loyihalash, uning ustidagi tajriba -konstruktorlik ishlari, uning badiiy bezagi, dizayni, eskizi, chizmalari va boshqa shunga o'xshash ishlar Respublikamizda amalga oshirilgan bo'lsa, bunday tovar aynan yoki bir xil o'xshash tovar hisoblanmaydi.

★ Qiymatlarni chegirib tashlash asosida bojxona bahosini chiqarish.

- ✚ Agar baholanayotgan, aynan bir xil yoki o'xshash tovarlar o'zining dastlabki holati o'zgarmagan holda Respublikamiz hududida sotilsa, qiymatlarni chegirib tashlash asosida bojxona bahosini chiqarish amalga oshiriladi.

Qiymatlarni chegirib tashlash asosida bojxona bahosini chiqarish usulidan bojxona qiymatini aniqlash uchun asos sifatida foydalanilganda tovar birligining baholanayotgan, aynan yoki bir xil o'xshash tovarlar olib kelingan vaqtdan boshlab kamida 90 kundan keyin Respublikamiz hududida katta turkumlarda bitimning sotuvchi bilan o'zaro bog'liq bo'lmagan ishtirokchisiga sotilgan bahosi qo'llaniladi.

Tovar birligining bahosidan quyidagi harajatlar chegirib tashlanadi:

- vositachilik haqi to'lashga qilingan harajatlar, foydaga qo'yiladigan odatdagi ustamalar va olib kelinadigan bir xil klassdagi va turdagi tovarlarni respublikamizda sotish bilan bog'liq umumiy harajatlar;
- tovarlar olib kirish yoki sotish munosabati bilan respublikamizga to'lanishi lozim bo'lgan import bojlari, soliqlar, yig'imlar va boshqa to'lovlar summasi;
- Respublikamizda transportda tashish, sug'urtalash, yuklash va tushirish uchun qilingan harajatlar.

Olib kirilayotgan vaqtda qanday holatda bo'lsa, shu holatda baholangan, aynan bir xil bo'lgan yoki o'xshash tovarlar sotilgan hollar mavjud bo'lmasa, deklarantning iltimosiga binoan ushbu usulning ikkinchi va uchinchi qismlari qoidalariga rioya etgan holda hamda qo'sqilgan qiymatga tuzatishlar kiritilib, qayta ishlangan tovar birligining bahosidan foydalanish mumkin.

★ Qiymatlarni qo'shish asosida bojxona bahosini chiqarish

 Qiymatlarni qo'shish asosida bojxona bahosini chiqarish usulidan foydalanilganda, tovarning:

- baholanayotgan tovarni ishlab chiqarish munosabati bilan tayyorlovchi tomonidan sarflangan materiallar qiymatini va boshqa harajatlarni;
- ayni bir turdagi tovarlarni olib chiqarayotgan mamlakatdan Respublikamizga sotishga xos bo'lgan umumiy harajatlarni, shu jumladan Respublikamizning bojxona chegarasidan o'tish joyigacha transportda tashib keltirish, yuklash va tushirish, sug'urtalash harajatlarini ;
- aynan bir xil o'xshash tovarlarni respublikamizga yetkazib berish natijasida eksportyor tomonidan odatda olinadigan foydani qo'shgan holda chiqariladigan bahosi bojxona qiymatini belgilash uchun asos sifatida qabulqilinadi.

★ Rezerv usul yordamida bojxona bahosini chiqarish.

 Agar tovarning bojxona qiymatini yuqorida ko'rib o'tilgan usullar orqali

aniqlashning imkoni bo'lmasa, baholanayotgan tovarning bojxona qiymati bojxona organida mavjud bo'lgan narxlarga doir axborot asosida belgilanadi. Bunda tovarning bojxona qiymatini belgilashda quyidagilarga asoslanish mumkin emas:

- respublikamizda ishlab chiqarilgan o'xshash tovarning sotuv narxiga;
- ikki va undan ortiq muqobil qiymatlarning eng yuqorisiga;
- tovarning olib chiqilgan mamlakat ichki bozoriga;
- olib chiqilgan mamlakatdan uchinchi mamlakatlarga yetkazib berilgan tovarning bahosiga;
- eng past bojxona qiymatlariga, shuningdek tovarlarning o'zboshimchalik bilan qo'yilgan yoki o'z tasdiqini topmagan soxta qiymatlariga.

Bojxona to'lovlarini undirish masalalariga Bojxona kodeksining V bo'limi bag'ishlangan.³ Bojxona to'lovlari tovarlar va transport vositalarini bojxona chegarasi orqali olib o'tishda va Kodeksda nazarda tutilgan boshka xollarda quyidagi bojxona to'lovlari to'lanishiko'zda tutilgan:

 boj;

 qo'shilgan qiymat solig'i;

 aksiz solig'i;

 bojxona hududida qayta ishlash rejimidan va bojxona hududidan tashqarida

qayta ishlash rejimidan foydalanish bilan bog'liq ruxsatnomalarni berganlik uchun yig'imlar;

 bojxona rasmiylashtiruv bo'yicha mutaxassisning malaka attestatini berganlik, bunday attestatni qayta rasmiylashtirganlik va uning amal qilish muddatini O'zaytirganlik uchun yig'imlar;

 bojxona rasmiylashtiruv bo'yicha mutaxassis degan malaka attestatini berganlik uchun yig'im;

 bojxona rasmiylashtiruv uchun bojxona yig'imi;

 tovarlar saqlanganligi uchun bojxona yig'imi;

---

³ O'zbekiston Respublikasi Bojxona Kodeksi. "Adolat" T: 2006. V bo'lim. 10-11-bob.

✚ tovarlarni bojxona kuzatuviga olganlik uchun bojxona yig'imi;

✚ dastlabki qarorni qabul qilganlik uchun haq.

Qonun xujjatlari bilan boshqa bojxona to'lovlari ham belgilanishi mumkin.

Bojxona chegarasi orqali olib o'tiladigan tovarlarga qonun xujjatlariga muvofiq

- boj,
- qo'shilgan qiymat solig'i
- aksiz solig'i solinadi.

Tovarlar qaytarib olib chiqilgan taqdirda ilgari to'langan boj, qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'i summolari qonun xujjatlarida nazarda tutilgan tartibda qaytarilishi kerak.

Quyidagi harakatlar uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydigan miqdorlarda bojxona yig'implari undiriladi:

- tovarlar va transport vositalarini, shu jumladan kuzatuvchisiz bagajda, xalqaro pochta jo'natmalari va yuklarda olib o'tilayotgan notijorat maqsadlaridagi tovarlarni bojxona rasmiylashtiruvdan o'tkazganlik uchun;
- tovarlar va transport vositalarini belgilangan joylardan tashqarida va bojxona organlarining belgilangan ish vaqtidan tashqari vaqtda bojxona rasmiylashtiruvdan o'tkazganlik uchun;
- tovarlar va transport vositalarini bojxona organlari egaligidagi bojxona omborlari va vaqtincha saqlash omborlarida saqlaganlik uchun;
- tovarlarni bojxona kuzatuviga olganlik uchun.

1-jadval. Bojxona yig'implari stavkalari⁴

№	Bojxona yig'imi turi	Yig'im stavkasi
1	2	3

⁴Жўраев Х.БожхонаИши. Термиз : 2009. 48-бет

1.	Tovar va transport vositalarini tegishli bojxona rejimlarida (tranzit, vaqtincha saqlash, davlat foydasiga voz kechish rejimlaridan tashqari) rasmiylashtiruv uchun	Bojxona qiymatidan 0,2 %, lekin EKIXning bir baravaridan kam bo'lmagan miqdorda
2.	Tranzit rejimida bojxona rasmiylashtiruv: - Bojxona Yuk Deklaratsiyasining har bir asosiy varag'i uchun - har bir qo'shimcha varaq uchun	10 evro miqdorida 5 evro miqdorida
3.	Tovarlarni bojxona omborida saqlaganlik uchun: - dastlabki 10 sutka davomida - har bir keyingi sutkalar uchun	Bojxona qiymatidan 0,1 foiz miqdorida Bojxona qiymatidan 0,2 foiz miqdorida
4.	Dastlabki qaror qabul qilganlik uchun	50 evro miqdorida
5.	Bojxona xududidan tashqarida bojxona rasmiylashtiruvda bojxona xodimi xizmatidan foydalanganlik: - kunduzi soat 9-00 dan 18-00 gacha	Soatiga 5 evro miqdorida
	- dam olish va bayram kunlari, boshqa kunlari soat 18-00 dan 9-00 gacha	Soatiga 20 evro miqdorida

O'zbekiston Respublikasining boj tarifi – O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali olib o'tiladigan tovarlarga nisbatan qo'llaniladigan va tashqi iqtisodiy faoliyat tavor nomenklaturasiga muvofiq tizimlashtirilgan boj stavkalari jamidir. Boj tarifi O'zbekiston Respublikasi bojxona xududiga tovarlar olib kelinishiga va ushbu xududdan tovarlar olib chiqilishiga nisbatan qo'llaniladi.

- Boj - O'zbekiston Respublikasi bojxona xududiga tovarlar olib kelinishida yoki ushbu xududdan tovar olib chiqilishida O'zbekiston Respublikasi bojxona organlari tomonidan undiriladigan to'lovdir hamda bunday olib kirish yoki olib chiqilishining majburiy sharti hisoblanadi.

- Tovarining boj qiymati - «Boj tarifi to'g'risida»gi Qonunga muvofiq

belgilanadigan va quyidagi maqsadlar uchun foydalaniladigan tovar qiymatidir:

✚ tovardan statistikasi, savdo-iqtisodiy munosabatlarni davlat tomonidan tartibga solishning boshqa chora-tadbirlarini qo'llash, shu jumladan O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq tashqi savdo bitishuvlari va ular bo'yicha banklarning xisob-kitoblari valyuta nazoratini amalga oshirish.

“ Boj - tarifchoralari”

deganda davlat organlari tomonidan qonun hujjatlar bilan belgilangan tartibda amalga oshiriladigan va tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishga qaratilgan tashkiliy, iqtisodiy, huquqiy chora-tadbirlar tushuniladi. 1997 yil 29 avgustda qabul qilingan «Boj tarifi to'g'risida»gi qonun savdo siyosati va tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan boshqarishning asosiy vositasi hisoblanadi. «Boj tarifi to'g'risida»gi qonunda boj-tarif chora-tadbirlaridan foydalanish maqsadlari va sohasi belgilangan. O'zbekiston Respublikasining boshqa mamlakatlar bilan savdo-iqtisodiy munosabatlarni tarifli va notarif tartibga solish huquqiy mexanizmida foydalanadigan asosiy tushunchalar aniqlashtirilgan. Boj-tarif chora-tadbirlaridan foydalanish bojxona organlari tomonidan tovarni bojxonada rasmiylashtirish va ularning O'zbekiston Respublikasi bojxona chegarasi orqali olib o'tilishi ustidan bojxona nazorati jarayonida amalga oshiriladi. Quyidagilar bojxona tarifining asosiy aniq maqsadlari hisoblanadi:

✚ O'zbekiston Respublikasiga tovarlar olib kirilishining tovar tuzilmasini maqbullashtirish;

✚ tovarlar olib kirilishi va olib chiqilishining, O'zbekiston Respublikasi hududida valyuta daromadlari va xarajatlarining oqilona nisbatini qo'llab-quvvatlash;

✚ O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqarish tuzilmasida va tovar iste'molida ilg'or o'zgarishlar uchun shart-sharoitlar yaratish;

✚ O'zbekiston iqtisodiyotini xorijiy raqobatning noxush ta'siridan himoya qilish;

✚ O'zbekistonning jahon iqtisodiyotiga samarali integratsiyasi uchun shart-sharoitlarni ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasida Boj to'lovlarning turlari;

- import va eksport,
- mavsumiy
- alohida (maxsus, dempingga qarshi, kompensatsiya) bojlar qo'llaniladi.

🇺🇿 Import va eksport bojlar stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda o'rnatiladi. Import bojlar xalqaro shartnomalarga muvofiq belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi savdo-iqtisodiy munosabatlarga ega bo'lgan hamda ularga nisbatan eng ko'p qulaylik rejimi qo'llaniladigan mamlakatlardan chiquvchi tovarlarga nisbatan import boj stavkalarining eng yuqori darajalari qonun xujjatlari bilan belgilanadi. Ular savdo-iqtisodiy munosabatlar eng ko'p qulaylik rejimini ko'zda tutmaydigan mamlakatlardan kelib chiqqan yoki kelib chiqish mamlakati aniqlanmagan tovarlarga nisbatan import boj stavkalari ikki baravar ko'paytiriladi, «Boj tarifi to'g'risida»gi qonunga muvofiq O'zbekiston Respublikasi tarif preferentsiyalarini taqdim etadigan hollar bundan mustasno.

Eksport bojlar stavkalari va ular qo'llaniladigan tovarlar ro'yhati, shuningdek tashqi iqtisodiy tartibga solishning tarifsiz chora-tadbirlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi va mamlakat xududida tashqi iqtisodiy faoliyatni tezkorlik bilan tartibga solishning mutlaq chora-tadbirlari hisoblanadi.

Tashqi iqtisodiy faoliyatni yanada erkinlashtirish, eksport-import operatsiyalarini tartibga solishni takomillashtirish va O'zbekiston Respublikasi korxonalari tomonidan ishlab chiqariladigan mahsulotlar eksporti ko'payishini rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportini rag'batlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 1997 yil 10- oktyabrdagi PF (Prezident Farmoni) 1871-son Farmoniga binoan 1997 yil 1 noyabrdan boshlab tovarlarning barcha turlariga eksport bojlar bekor qilingan.⁵

🇺🇿 Mavsumiy bojlar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan

---

⁵Tursunov. I. E. Bojxona ishi. Qarshi. 2005. 100-6et.

belgilanadi va tovarlarni olib kirish va olib chiqishni operativ tartibga solish uchun qo'llaniladi. Bunda boj tarifi bilannazarda tutilgan boj stavkalari qo'llanilmaydi. Mavsumiy bojlarning amal qilish muddati 1 yilda ular belgilangan paytdan boshlab olti oydan ortiq bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish maqsadida olib kiriladigan tovarlarga nisbatan bojlarning alohida turlari: maxsus, dempingga qarshi, kompensatsiya bojlari vaqtincha qo'llanilishi mumkin.

 Maxsus bojlar:

- agar tovarlar O'zbekiston Respublikasi bojxona xududiga shunga o'xshash yoki bevosita raqobatlashuvchi tovarlarni ishlab chiqaruvchi mamlakatimiz ishlab chiqaruvchilariga zarar keltirish xavfini tug'diruvchi miqdorda va shartlarda olib kirilsa himoya chora-tadbirlari sifatida;

- boshqa davlatlar yoki ularning ittifoqlari tomonidan O'zbekiston Respublikasining manfaatlarini kamsituvchi va boshqaxarakteriga javob chorasini sifatida belgilanadi.

 Dempingga qarshi bojlar quyidagi hollarda belgilanadi:

- O'zbekiston Respublikasi bojxona xududida bunday olib kirish paytida olib kirilayotgan mamlakatdagi ularning normal qiymatiga nisbatan pastroq narx bo'yicha tovarlar olib kirilishi, bunday olib kirish bunday tovarlarni ishlab chiqaruvchi mamlakatimiz ishlab chiqaruvchilariga moddiy zarar yetkazsa yoki xavf solsa yoxud bunday tovarlarni O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqarishni tashkil etish yoki kengaytirishga to'sqinlik qilsa;

- tovarni bunday olib chiqish paytida ularning O'zbekiston Respublikasidagi haqiqiy qiymatiga qaraganda past narxda bojxona xududi tashqarisiga olib chiqish, agar bunday olib chiqish bu kabi tovarlarni ishlab chiqaruvchi O'zbekiston Respublikasi ishlab chiqaruvchilariga moddiy zarar etkazsa yoki shunday xavf tug'dirsa yoxud O'zbekiston Respublikasining ishlab chiqaruvchilari o'rtasida normal raqobat o'rnatilishiga to'sqinlik qilsa.

 Kompensatsiya bojlari quyidagi hollarda belgilanadi:

- O'zbekiston Respublikasi bojxona xududidagi tovarlarni ishlabchiqarish yoki olib kirishda subsidiyalardan to'g'ridan-to'g'ri yokibilvosita foydalanilgan taqdirda tovarlarni olib kirish, agar bunday olib kirish bu kabi tovarlarni ishlab chiqaruvchi mamlakatimiz ishlab chiqaruvchilariga moddiy zarar yetkazsa yoki shunday xavf tug'dirsa yoxudbunday tovarlarni O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqarishni tashkil etish yoki kengaytirishga to'sqinlik qilsa;

- ishlab chiqarilishida yoki olib chiqilishidasubsidiyalardanto'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita foydalanilgan taqdirdatovarlarini bojxona xududi tashqarisiga olib chiqish, agar bunday olibchiqishO'zbekiston Respublikasi manfaatlariga moddiy zarar yetkazsayoki shunday xavf solsa.

Alohida boj stavkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan har bir holat uchun alohida belgilanadi hamda ularning miqdori surishtiruv orqali belgilangan narxni dumping pasaytirish miqdoriga, subsidiyalarga va aniqlangan zararga muvofiq bo'lishi kerak.Boj stavkalari respublikaning butun xududi uchun yagona hisoblanadi va tovarlarni O'zbekiston Respublikasi bojxona chegarasi orqali olib o'tuvchi shaxslarga, bitishuvlar turlariga va boshqaomillarga (qonunda nazarda tutilgan xollar bundan mustasno) bog'liq ravishda o'zgartirilishi mumkin emas.

 O'zbekiston Respublikasida boj stavkalarining quyidagi turlari qo'llaniladi:

1. soliq solinadigan tovarlarning boj qiymatiga nisbatan foizlarda hisoblab chiqiladigan advalor boj;
2. soliq solinadigan tovarlar birligi uchun belgilangan miqdordahisoblab chiqiladigan maxsus bojlar;
3. aytib o'tilgan har ikkala bojni o'zida jamlovchikombinatsiyalashtirilgan bojlar.

O'zbekiston Respublikasi boj tarifi bo'yicha boj to'lashdan ozod qilish, boj stavkalarini pasaytirish yohud tovarlarga nisbatan preferentsial olib kirish (olib chiqish)ga tarif kvotalarini belgilash ko'rinishida preferentsiyalar berishga yo'l qo'yiladi. Mislo uchun,

Hozirda O'zbekiston Respublikasining Davlat Bojxona qo'mitasida quyidagi import tovarlarni O'zbekiston hududiga olib kirishda ba'zi boj to'lovlarini to'lashdan ozod qilingan

◆ 1.Import bojxona boji va qo'shilgan qiymat solig'i to'lovi bo'yicha imtiyozlar yangi texnologik uskunalarga qo'llaniladi hamda butlovchi va ehtiyot qismlarga, agarda ular kontraktga (shartnomaga) muvofiq texnologik jihozlar bilan birga ajralmas qismi sifatida etkazib berilgan taqdirda tatbiq qilinadi.

- Yangi texnologik uskuna deganda — erkin muomalaga chiqarish bojxona rejimida bojxona rasmiylashtiruvi vaqtida, uni ishlab chiqarilgan yili 3 yildan ko'p bo'lmagan texnologik uskuna tushuniladi.

◆ 2.Faqat «O'zavtosanoat» aksiyadorlik kompaniyasi korxonalarining o'z ishlab chiqarish ehtiyoji uchun (begonalashtirmaslik sharti bilan) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bilan kelishilgan miqdorda.

◆ 3.Import bojxona boji va qo'shilgan qiymat solig'i to'lovi bo'yicha imtiyozlar shuningdek, bojxona rasmiylashtiruvi vaqtida ishlab chiqarilgan yili 3 yildan ortiq bo'lgan to'qimachilik sohasi korxonalarini tashkil etish, modernizatsiyalash va texnik qayta jihozlash bo'yicha investitsiya loyihalari uchun korxonalar tomonidan to'g'ridan-to'g'ri investitsiya hisobiga korxona ustav fondiga ulush sifatida keltiriladigan texnologik uskunalarga qo'llaniladi.⁶

O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda import bojxona boji va qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadigan texnologik jihozlar, butlovchi buyum va ehtiyot qismlar ro'yxati⁷
2-jadval.

T/r	TIF TN kodi (2007 yil versiyada)	Tovarning qisqacha nomlanishi
1.	7304 11 900, 7305 11 000, 7305 12 000, 7305 19 000 0, 7306 11 900 0	Neft va gaz quvurlari
2.	7304 22 000, 7304 23 000, 7304 24, 7304 29	Neft yoki gaz konlarini burg'ulash uchun aylanma, nasos/kompressor va burg'ulash quvurlari

⁶O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi, Moliya vazirligi, Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi, Davlat bojxona qo'mitasining 2008 yil 24 martdagi 42, 25, NN-01/10-1620, 01-02/8-26-son

⁷O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi, Moliya vazirligi, Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi, Davlat bojxona qo'mitasining 2008 yil 24 martdagi 42, 25, NN-01/10-1620, 01-02/8-26-son

3.	8401	Yadroviy reaktorlar; ...izotoplarni ajratish uchun jihozlar va moslamalar
4.	8402	Bug' yoki boshqa bug' ishlab chiqaruvchi qozonlar; ... bug'ni qayta isituvchi suv qozonlari
5.	8403 (8403 10 900 0 dan tashqari)	Markaziy isitish qozonlari, 8402 tovar pozitsiyasidagi qozonlardan tashqari
6.	8404	8402 yoki 8403 tovar pozitsiyali qozonlarda foydalaniladigan qo'shimcha jihozlar..., bug'li suv yoki boshqa kuchlanishli moslamalar uchun kondensatorlar
7.	8405	Gazogeneratorlar yoki tozalash moslamasi bor suvli gaz generatorlari...
8.	8406	Suv bug'idagi turbinalar va boshqa bug'li turbinalar
9.	8410	Gidroturbinalar, suv g'ildiraklari va ularning regulyatorlari
10.	8412	Dvigatellar va boshqa kuchlanishli moslamalar
11.	8413 40 000 0—8413 91 000 (8413 70 210 0, 8413 70 290 0, 8413 70 810 0, 8413 70 890 0 dan tashqari)	Yoqilg'i nasoslari, moyli yoki ichki yonish dvigatellariga sovutuvchi suyuqlik quyish uchun, nasos qismlari...,
12.	8414 (8414 20, 8414 51 000, 8414 60 000 0 dan tashqari)	Havo va vakuum nasoslari...
13.	8415 81 001 0	Sanoat konditsionerlari...
14.	8417	Gornlar va sanoat yoki laboratoriya o'choqlari...
15.	8418 61 00—8418 69 000	Boshqa sovutish va muzlatish jihozlari; issiqlik nasoslari
16.	8419	Mashinalar, elektr va elektrsiz isiydigan sanoat va laboratoriya jihozlari...harorat o'zgarishi bilan bog'liq jarayonda materiallarga ishlov berish uchun.
17.	8420	Kalandarlar va boshqa valkali mashinalar...
18.	8421 ³ (maishiy suv filtrlaridan tashqari)	Sentrifugalar, shu jumladan markazdan qochuvchi quritgichlar; suyuqlik va gazlarni filtratsiya qilish yoki tozalash uchun jihozlar va moslamalar
19.	8422 20 000, 8422 30 000, 8422 40 000, 8422 90 (TIF TN kodi 8422 11 000 0, 8422 19 000 0 bo'lgan jihozlar uchun mo'ljallangan ehtiyot qismlardan tashqari)	Shishalar yoki boshqa idishlarni yuvish va quritish jihozlari; shishalarni, bankalarni to'ldirish, tiqinlash, yashiklarni yopish uchun mo'ljallangan jihozlar; o'rash va joylash jihozlari...va ularning qismlari
20.	8423 (8423 10, 8423 81 500 0, 8423 90000 dan tashqari)	...tovarlarni tortish uchun jihozlar, shu jumladan, tortilayotgan yuk vazni bilan harakatga keltiriladigan hisoblash yoki nazorat mashinalari...
21.	842430	Purkovchi yoki sochuvchi mashinalar va shunga o'xshash supurish moslamalari
22.	8424 89 000 9 (sanoatda tovar ishlab chiqarish maqsadida foydalanish uchun)	Suyuqli yoki kukunni tarqatish, otish, mayda zarrachalarga aylantirish ....uchun mexanik moslamalar (qo'l boshqaruvi yoki boshqaruvisiz)

		(sanoatda foydalanish uchun), boshqalar..
23.	8425 (8425 49 000 0 dan va avtomobillar uchun ko'chirma domkratlardan tashqari)	Yuk ko'targich talilar va ko'targichlar..., lebedkalar va kabestanlar; domkratlar
24.	8426 11 000 0 — 8426 19 000 0, 8426 20 000 0 (yuk ko'tarish qobiliyati 8 tn. gacha bo'lgan minorali kranlardan tashqari), 8426 30 000 0 — 8426 99 000 0	Kema derrik-kranlar; ko'tarish kranlari, shu jumladan kabel — kranlar; harakatlanadigan ko'tarma fermalar, portalli yuk ortuvchilar va yuk ko'tarish krani bilan jihozlangan aravachalar
25.	8427	Panshaxasimon ilgakli ortgichlar; yuk ko'targich yoki yuk ortish/tushirish moslamalari bilan jihozlangan yuk ortgichlar
26.	8428 (fuqarolik qurilishida ishlatiladigan liftlardan tashqari)	Ko'tarish, siljitish, ortish va tushirish mashinalari va moslamalar... boshqalar
27.	8429	Burilmaydigan va buriladigan ag'dargichli buldozerlar, greyderlar, tarxlagichlar..., o'ziyurar yo'l katoklari
28.	8430	Tarxni ko'chirish, tuproqni zichlash, chuqurlashtirish yoki burg'ulash mashinalari va boshqa mexanizmlar,...; qoziqoyoqlarni qoqish va chiqarish uchun jihozlar; plugli va rotorli qor tozalagichlar
29.	8433 (8433 11, 8433 19, 8433 20, 8433 53 100 0 dan tashqari)	Qishloq xo'jaligi ekinlarini yig'ish yoki yanchish uchun mashinalar va mexanizmlar, shu jumladan press-yig'uvchilar...
30.	8434	Sog'ish moslamalari va apparatlari, sutga ishlov berish va sutni qayta ishlash jihozlari
31.	8435	Vinochilik, sidr, meva sharbatlari yoki shunga o'xshash ichimliklarni ishlab chiqarish uchun presslar, maydalagichlar va shu kabi mashinalar
32.	8436 (8436 91 000 0, 8436 99 000 0 dan tashqari)	Qishloq xo'jaligi, bog'dorchilik, o'rmon xo'jaligi, parrandachilik yoki asalarichilik uchun boshqa jihozlar...
33.	8437	Urug', don yoki quruq dukkakli ekinlarni tozalash, navlarga ajratish yoki tuksizlantirish mashinalari; un tortish sanoatiga oid jihozlar...
34.	8438	Oziq-ovqat mahsulotlari yoki ichimliklarni..., mol yog'i yoki uchuvchan bo'lmagan moylarni ekstragirlash; yoki sanoat yo'li bilan tayyorlash uchun jihozlar
35.	8439 (8439 99 dan tashqari)	Tolali sellyuloza materiallaridan massa tayyorlash yoki qog'oz yoki kartonga ishlov berish uchun jihozlar
36.	8440	Muqovalash uchun jihozlar, shu jumladan kitob bloklarini tikish uchun jihozlar
37.	8441	Qog'oz massasi, qog'oz yoki kartondan mahsulot ishlab chiqarish uchun jihozlar, shu jumladan barcha turdagi kesish mashinalari va boshqalar
38.	8442 (8442 50 dan tashqari)	Bosma bloklarni tayyorlash yoki yasash uchun shrift qo'yish yoki shrift terish mashinalari, apparatura va jihozlar

39.	8443 ³ (8443 31—8443 99 dan tashqari)	Bosma mashinalar..., bosib chiqarish jarayonida qo'llaniladigan qo'shimcha mashinalar
40.	8444 00 ³	Sun'iy to'qimachilik materiallarini ekstrudirlash, cho'zish, teksturlash yoki kesish uchun mashinalar
41.	8445 ³	To'qimachilik tolalarini tayyorlash uchun mashinalar ..., to'qimachilik kalavasini to'qish, eshish yoki chiyirish mashinalari va boshqa jihozlar ...
42.	8446 ³	To'qimachilik dastgohlari
43.	8447 ³	Trikotaj, to'qish-tikish mashinalari..., tafting mashinalar
44.	8448 ³	8444, 8445, 8446 yoki 8447 tovar pozitsiyali mashinalardan foydalanish uchun qo'shimcha jihozlar ...
45.	8449 00 000 0 ³	Namat, fetr, parcha yoki bichish paytidagi noto'qimachilik materiallari ishlab chiqarish yoki ishlov berish; ... shyapalar yasash uchun qoliplar
46.	8451 ³	Yuvish, tozalash, siqish, quritish, dazmollash, preslash ..., oqartirish, bo'yash, appretirlash, bezash, kalava, matolar yoki tayyor to'qimachilik mahsulotlarini qoplash yoki shimdirish uchun jihozlar ...
47.	8452 21 000 0 ³ , 8452 29 000 0 ³	Tikuv mashinalari ...
48.	8453	Teri yoki po'stin tayyorlash, oshlash yoki ishlov berish uchun yoki poyabzal yasash yoki ta'mirlash uchun jihozlar ...
49.	8454	Metallsozlik yoki quymachilik sanoatida ishlatiladigan konverterlar, quyish kovshi, izlojnitsalar va quyish mashinalari
50.	8455	Prokat dastgohlari va ular uchun valkalar
51.	8456	Lazer nuri yoki boshqa yorug'lik yoki foton nuri yordamida olib tashlash yo'li bilan har qanday materiallarga ishlov berish uchun dastgohlar ...
52.	8457	Metallga ishlov berish uchun ishlov berish markazlari, bir pozitsiyali va ko'p pozitsiyali agregat dastgohlari
53.	8458	Tokarlik ... metall kesuvchi dastgohlar
54.	8459	Metall kesuvchi ... tashqi va ichki rezbani parmalash, yo'nib kengaytirish, frezirovka qilish uchun dastgohlar ...
55.	8460	Dag'al ishlov berish-silliqlash, yo'nib kengaytirish, silliqlash, xoninglash, maxsus ishlov berish, polirovka qilish dastgohlari...
56.	8461	Bo'ylamasiga ishlov berish, yonlamasiga ishlov berish, uzaytirish dastgohlari...
57.	8462	Metallarga burtma qoliplash, bolg'alash yoki qoliplash orqali ishlov berish uchun ... dastgohlar
58.	8463	Metallarga yoki metallokeramikaga metallni olib

		tashlashsiz ishlov berish dastgohlari ...
59.	8464	Tosh, sopol, betonga ishlov berish uchun dastgohlar ...
60.	8465	Yog'och, po'kak, suyak, ebonit qattiq plastmassa yoki shunga o'xshash qattiq materiallarga ishlov berish uchun ... dastgohlar
61.	8468	Past haroratli kavsharlash, yuqori haroratli kavsharlash yoki payvandlash uchun jihozlar va apparatlar ...
62.	8474	Tuproq, tosh, rudalarni ... turlarga ajratish, g'alvirdan o'tkazish, separatsiya qilish, yuvish uchun jihozlar...
63.	8475	Elektr yoki elektron lampalar, trubkalar yoki elektron-nurli trubkalarni yig'ish uchun mashinalar ...
64.	8477	Rezina yoki plastmassaga ishlov berish yoki shu materiallardan mahsulot ishlab chiqarish uchun jihozlar ...
65.	8478	Tamaki tayyorlash va yasash uchun mashinalar ...
66.	8479 (8479 10 000 0, 8479 89 970 1, 8479 90 dan tashqari)	Individual funksiyalarga ega mashinalar va mexanik moslamalar ...
67.	8504 (8504 21 000 0, 8504 22 100 0, 8504 22 900 0, 8504 33 000 0, 8504 34 000 0 dan tashqari)	Elektr, statik transformatorlar ...
68.	8514	Sanoat yoki laboratoriya elektr o'choqlari va kameralari ...
69.	8515 (8515 80 110 0 dan tashqari)	Elektr, lazer yoki boshqa yorug'lik yoki foton yordamida ...past haroratli kavsharlash yoki yuqori haroratli kavsharlash yoki payvandlash uchun mashinalar va apparatlar
70.	8525 (8525 80 dan tashqari)	Radiotelefon, radiotelegraf aloqa, radioeshittirish yoki televidenie uchun uzatish apparaturasi ...
71.	8526	Radiolokatsiyaviy, radionavigatsiyaviy apparatura va masofali boshqarish uchun radioapparatura
72.	8530 10 000 0	Temir yo'l yoki tramvay yo'llari uchun jihozlar
73.	8543 (8543 70 900 dan tashqari)	Ushbu guruhning boshqa joyida nomi keltirilmagan yoki unga kiritilmagan individual funksiyalarga ega elektr mashinalar va apparatura
74.	8601	Tashqi elektr manbaidan yoki akkumulyator manbaidan foydalaniladigan temir yo'l lokomotivlari
75.	8602	Temir yo'l lokomotivlari; lokomotiv tenderlari
76.	8604 00 000 0 (faqat temir yo'llar uchun)	Temir yo'llarga remont yoki texnik yordam uchun mo'ljallangan o'zi yurar va o'zi yurmaydigan transport vositalari (masalan, master vagonlar, kranlar, shpal teradigan mashinalar, nazorat o'lchagichli vagonlar va yo'llarni nazorat qiluvchi transport vositalari)

77.	8605 00 000 0 (faqat temir yo'llar uchun)	Temir yo'l vagonlari, o'zi yurmaydigan yo'lovchi, bagaj, pochta vagonlari va boshqa o'zi yurmaydigan maxsus temir yo'l vagonlari (8604 tovar pozitsiyasiga kiradiganlardan tashqari)
78.	8606 (faqat temir yo'llar uchun)	Temir yo'l vagonlari, o'zi yurmaydigan yuk vagonlari
79.	8701 30 900 0	Boshqa gusenitsali traktorlar
80.	8702 — haydovchi bilan birga 30 va undan ortiq kishini tashishga mo'ljallangan, Evro 2 va undan ortiq standartlarga mos keladigan avtobuslar	Haydovchi bilan birga 30 kishi va undan ortiq kishini tashishga mo'ljallangan motorli transport vositalari
81.	8704 10, 8704 21 100 0, 8704 22 100 0, 8704 23 100 0, 8704 23 910 1, 8704 23 910 2, 8704 23 910 4, 8704 31 100 0, 8704 32 100 0 Evro 3 va undan ortiq standartlarga mos keladigan, 8705 (yuk ko'tarish qobiliyati 25 tn. gacha bo'lgan avtokranlardan tashqari TIF TN kodi 8705 10 009 0) Evro 2 va undan ortiq standartlarga mos keladigan	Yuk tashish va maxsus maqsadlarga mo'ljallangan motorli transport vositalari
82.	8709	Zavodlar, omborlar, bandargohlar yoki aeroportlarda yuklarni qisqa masofalarga tashishda foydalaniladigan sanoat maqsadlariga mo'ljallangan, o'ziyurar, ko'tarish yoki yuk ortish moslamalari bilan jihozlanmagan transport vositalari
83.	8716 39 300 1 ² (faqat «O'zavtosanoat» jamiyatining korxonalari uchun)	Umumiy og'irligi 15 tonnadan ortiq va uzunligi 13,6 metrdan kam bo'lmagan boshqa yangi avtomobil polupritseplari
84.	8905 10 900 0	Boshqa er qaziydigan to'p moslamalar
84 ¹ .	9011 10 900 0, 9011 80 000 0	Mikroskop, trixonoskop
84 ² .	9012 10 900 0	Mikroskop raqamli universal IMS, BMU
85.	9018	Tibbiyotda, jarrohlikda qo'llaniladigan asboblari va moslamalar ...
86.	9022 19 000 0, 9022 29 000 0 (sanoatda foydalanish uchun)	Rentgen, alfa-, beta- yoki gamma nurlaridan foydalanishga asoslangan apparatura ... boshqalar
87.	9024	Qattqlik, pishiqlik, siqilish, qayishqoqlik yoki boshqa mexanik xususiyatlar va materiallarni sinab ko'rish uchun mashinalar va moslamalar ...
88.	9025	Suyuqlikka cho'ktirish paytida amal qiluvchi areometrlar va boshqa shunga o'xshash asboblari ...
89.	9026	Suyuqlik va gazlarning sarflanishi, darajasi, bosimi va boshqa o'zgaruvchan xarakteristikalarini o'lchash uchun asboblari va apparatura ...
90.	9027	Fizikaviy va kimyoviy tahlil uchun asboblari va apparatura ...
91.	9030	Ossilloskoplar, spektrometrlar, elektr hajmini o'lchash va nazorat qilish uchun boshqa asboblari va apparatura ...

92.	9031	O'lchov yoki nazorat asboblari, moslamalar va mashinalar ...
93.	9032	Avtomatik regulirovka va boshqaruv uchun asboblari va moslamalar

Boj imtiyozlari - boj operatsiyalarini amalga oshiruvchi shaxslarga qonun bilan belgilangan afzalliklar bo'lib, ular tomonidan tovarlar olib kirilishi va olib chiqilishi jarayonida bojdand ozod qilishdan iboratdir.

Xorijiy shaxslarning ayrim toifalariga boj imtiyozlari berishni xuquqiy tartibga solish bilan bog'liq masalalar turkumiga O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksining 12, 13-boblari bag'ishlangan.⁸

O'zbekiston Respublikasida bojxona organlarining faoliyati.

Respublikamizda bojxona organlari faoliyatining huquqiy asoslari 1997 yil 29-avgustda qabulqilingan «O'zbekiston Respublikasining Davlat Bojxona xizmati to'g'risida»gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlari Mahkamasining 1997 yil 30-iyuldagi "O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida"gi 374-son qarori va boshqa me'yoriy hujjatlar bilan tasdiqlangan.Bojxona organlari O'zbekiston Respublikasining yagona bojxona siyosatini amalga oshirish vaiqtisodiy manfaatlarini himoya qilish maqsadida tuziladi. Bojxona organlarining faoliyati O'zbekiston Respublikasining Davlat bojxona qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri bo'yicha boshqarmalari, bojxona komplekslari va bojxona postlari, bojxona organlari faoliyatlaridan tashkil topadi. Bojxona organlari qonunhujjatlariga muvofiq o'z faoliyatini davlat hokimiyati mahalliy organlaridan mustaqil tarzda amalga oshiradilar. Bojxona organlari o'z vakolatlari

---

⁸ O'zbekiston Respublikasi Bojxona Kodeksi. "Adolat" T.: 2006.VII BO'LIM. 12-13-bob.

doirasida qabulqiladigan qarorlari barcha yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan ijro etilishi shart. Bojxona organlari huquqni muhofaza qiluvchi organlar hisoblanadi va davlat byudjeti mablag'alaridan ta'minlanadi. O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tushirilgan va o'z nomi bitilgan muxrga ega. Davlat bojxona qo'mitasining tuzilishi hamda uning faoliyatini tashkil etish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tasdiqlaydigan Nizom bilan belgilanadi.

✚ Bojxona organlarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

❖ yuridik va jismoniy shaxslarning huquqlari hamda qonun bilan muhofaza etiladigan manfaatlarini himoya qilish;

❖ O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish va o'z vakolati doirasida uning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash;

❖ bojxona siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish;

❖ bojxona haqidagi qonunhujjatlariga rioya etilishini nazorat qilish;

❖ bojxona to'lovlarini undirish;

❖ bojxona nazoratidan o'tkazilishi kerak bo'lgan tovarlar va transport vositalari shunday nazoratdan o'tkazilishini ta'minlash;

✚ bojxona haqidagi qonunhujjatlari buzilishining, shu jumladan kontrabanda-ning oldini olish, uni aniqlash va unga chek qo'yish ;

✚ tashqi iqtisodiy faoliyatga doir bojxona statistikasini hamda tovar nomenklaturasini yuritish;

✚ O'zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomalarining bojxona ishiga oid qismidan kelib chiqadigan majburiyatlar bajarilishini ta'minlash.

✚ Bojxona organlarining o'z vakolatlari doirasida quyidagi huquqlarga egadir:

◆ tovarlar va transport vositalarini, qonunhujjatlarida nazarda tutilgan hollarda esa, jismoniy shaxslarni ko'zdan kechirish;

◆ yuridik va jismoniy shaxslardan ko'zdan kechirish uchun tovarlar va transport vositalarini, shuningdek zarur hujjatlarni taqdim etishni talabetish;

◆ valyuta nazoratini amalga oshirish;

◆ moliya, bank va boshqatashkilotlardan, shuningdek yuridik va jismoniy

shaxslardan eksport- import operatsiyalarini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan axborot va hujjatlarni hamda qonunhujjatlarida belgilangan boshqa axborotni olish;

- ◆ bojxona nazoratidan o'tkazish maqsadida tovarlar hamda boshqa buyumlardan namuna va nusxalar olish;

- ◆ bojxona nazoratidan o'tkazilishi lozim bo'lgan tovarlar saqlanayotgan hududlarga va binolarga belgilangan tartibda kirish;

- ◆ bojxona haqidagi qonunhujjatlarining buzilishiga doir materiallarni belgilangan tartibda ko'rib chiqish hamda yuridik va jismoniy shaxslarni qonunhujjatlariga muvofiq javobgarlikka tortish;

- ◆ bojxonaga oid huquqbuzarliklarning bevosita predmeti bo'lgan tovarlar va transport vositalarini qonunhujjatlarida belgilangan hollarda va tartibda ushlab turish va olib qo'yish;

- ◆ surishtiruv o'tkazish va tezkor- qidiruv, faoliyatini amalga oshirish ;

- ◆ bojxonaga oid huquqbuzarliklarni aniqlashga xizmat qiladigan texnikaviy va maxsus vositalarni qo'llash;

- ◆ eksport qilinishi man etilgan buyumlar va mahsulotlar respublikadan tashqariga olib chiqib ketilayotganda, shuningdek aktsiz markalari qo'yilmagan tamaki mahsulotlari va alkogolli ichimliklar respublika hududiga olib kiritilayotganda transrotirovka qilinganda va saqlanganda ularni musodara etish to'g'risida qaror qabul qilish va boshqalar.

✚ O'z navbatida bojxona organlarining majburiyatlari quyidagilarni tashkil etadi.

- yagona bojxona siyosatini ro'yobga chiqarishda ishtirok etish;
- bojxona haqidagi qonunhujjatlariga rioya etilishi, bojlar to'g'ri hisoblanishi, to'liq va o'z vaqtida to'lanishini nazorat qilish;
- davlat xavfsizligi, jamoat tartibini saqlash, fuqarolarning hayoti vasog'ligini saqlash, atrof muhitni muhofaza etish chora- tadbirlari amalga oshirilishiga ko'maklashish ;
- bojxona haqidagi qonunhujjatlarini qo'llanish bo'yicha belgilangan tartibda uslubiy ko'rsatmalar va normativ xujjatlar ishlab chiqish hamda ularni nashr etish;

- yuridik va jismoniy shaxslarni tovarlar va transport vositalarini olib o'tish hamda bojxona chegarasidan o'tish vaqtidagi huquqlari va majburiyatlari to'g'risida o'z vaqtida xabardor qilish;
- faoliyat turlari bilan shug'ullanish huquqini beradigan maxsus ruxsatnomalarni qonunhujjatlarida belgilangan tartibda berish;
- o'z xizmat vazifalarini bajarishlari natijasida o'zlariga ma'lum bo'lib qolgan davlat siri va tijorat siri hisoblangan axborotni oshkor etmaslikka majburlar.

Bojxona organlari o'z zimmlariga yuklatilgan vazifalarni davlat boshqaruvining boshqa organlari va davlat xokimiyati maxalliy organlari bilan hamkorlikda bajaradilar. Mazkur organlar bojxona nazoratini amalga oshirish hamda bojxona haqidagi qonunhujjatlarini buzilishiga qarshi kurashda bojxona organlariga ko'maklashishlari shart. Bojxona organlari o'z zimmlariga yuklatilgan vazifalarni bajarish maqsadida boshqa organlar va tashkilotlar bilan aniqlangan huquqbuzarliklar bo'yicha mavjud materiallar to'g'risidagi axborotni, shuningdek boshqa axborotni belgilangan tartibda o'zaro almashadilar. Bojxona organlari o'z vakolatlari doirasida chiqadigan hamma uchun majburiy tusdagi normativ hujjatlar tegishli vazirliklar bilan kelishishi va qonunhujjatlarida belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilishi lozim.

 Bojxona haqidagi qonunhujjatlariga rioya etilishini ta'minlash maqsadida banklar va boshqa moliya tashkilotlari :

- xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan byudjet oldidagi majburiyatlarning bojxona to'lovlariga oid qismining bajarilishi to'g'risidagi bojxona organlarining xulosasiga binoan ana shu sub'ektlarning hisob-kitob va boshqahisob varaqlarini yopishlari mumkin.

- belgilangan muddatlarda to'lanmagan bojxona to'lovlari va jarima summalarini xo'jalik sub'ektlaridan so'zsiz tartibda undirib olish to'g'risidagi bojxona organlarining farmoyishlarini bajaradilar.

- xo'jalik sub'ektlarining sumdagi mablag'i yetishmasa va valyuta hisob varaqlarida mablag'lar mavjud bo'lsa, bojxona organlarining taqdimnomasiga

binoan mazkur valyuta mablag'larini valyuta birjasida sotish kunidagi kurs bo'yicha byudjet oldidagi qarzni qoplash uchun zarur hajmlarda so'zsiz sotishni amalga oshiradilar.

- xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning aybi bilan bojxona to'lovlari va jarima summalarini to'lash kechiktirilgan bo'lsa, yoki moliya kredit tashkilotlarining aybi bilan kechiktirilgan bo'lsa belgilangan tartibda penya undiriladi.

✚ Davlat bojxona qo'mitasining funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- Yagona bojxona siyosati amalga oshirilishining huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy mexanizmlarini ishlab chiqish. Ularning amalda qo'llanilishini ta'minlash, bojxona ishi sohasida qonun xujjatlari va normativ xujjatlar loyihalari tayyorlanishida qatnashish;
- O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari ishlab chiqilishida qatnashish, belgilangan tartibda va o'z vakolatlari doirasida bojxona masalalari bo'yicha xalqaro bitimlar va shartnomalar tuzish;
- Respublikaning bojxona xududida davlat xavfsizligini, jamoat tartibi, inson hayoti va salomatligini himoya qilinish, atrof - muhit muhofazasi bo'yichachora-tadbirlar amalga oshirilishiga ko'maklashish;
- Belgilangan tartibda bojxona nazorati amalga oshirilishini ta'minlash va uning shakllarini takomillashtirish;
- Bojxona qonunchiligiga va o'z vakolatlari doirasida - soliq qonunchiligiga rioya etilishi ustidan nazoratni takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va qabul qilish;
- Bojxona tartibga solish vositalari qo'llanilishini ta'minlash, bojxona-tarif mexanizmi ham shu jumlagacha kiradi. tashqi iqtisodiy faoliyatni tarifli tartibga solish usullari, kvotalash normalari, litsenziyalash va deklaratsiya taqdim etish ishlab chiqilishi va amalga oshirilishida belgilangan tartibda qatnashish;
- Bojlar, soliqlar va boshqa to'lovlar davlat byudjetiga o'z vaqtida va to'liq o'tkazilishini ta'minlash;
- O'z vakolatlari doirasida valyuta nazoratini amalga oshirish;

- Bojxona statistikasi uslubiyatini takomillashtirish, bojxona ishi sohasida statistika ma'lumotlari to'planishi, ularga ishlov berilishi va tahlil qilinishini tashkil etish. Respublikaning tashqi iqtisodiy aloqalarini rivojlantirish, tashqi savdo va to'lov balansini mustahkamlash bo'yicha prognoz hisob-kitoblarini amalga oshirish va takliflarni ishlab chiqish;
- Bojxona ishi sohasidagi faoliyat to'g'risida axborot to'planishi tizimini ishlab chiqish va jori etish, shuningdek bojxona statistika ma'lumotlarini tegishli idoralar va manfaatdor organlarga taqdim etish;
- Kontrabandaning, bojxona qonunchiligining, o'z vakolatlari doirasida soliq qonunchiligi buzilishining oldini olish va ularga barham berish chora-tadbirlarini mustaqil ravishda yoki huquqni muhofoza qilish organlari bilan o'zaro hamkorlikda ishlab chiqish, shuningdek xalqaro terrorizmga va O'zbekiston aeroportlarida xalqaro aviatsiyasi faoliyatiga g'ayriqonunmy aralashishga qarshi kurashishga ko'maklashish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish va qo'llash;
- Bojxona organlari vakolatiga tegishli bo'lgan ishlar bo'yicha surishtiruvlar olib borish va qonunchilikka muvofiq bojxona qoidalarini buzilishi to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish;
- Yuridik va jismoniy shaxslarga nisbatan qonunchilikda nazarda tutilgan bojxona qoidalarini buzilganligi uchun ta'sir ko'rsatish choralarini belgilangan tartibda qo'llash;
- Giyohvandlik vositalari, psixotrop va portlovchi moddalar, qurol-yarog' respublikaning bojxona chegarasi orqali g'ayri qonununiy olib o'tilishining oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va qo'llash;
- Respublikaning va xorijiy davlatlarning vakolatli organlari bilan birgalikda giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar nazorat ostida yetkazilib berilishini amalga oshirish;
- Milliy xavfsizlik xizmati va ichki ishlar organlari bilan o'zaro hamkorlikda qonunchilikda belgilangan tartibda tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish;

- Aybdorlarni javobgarlikka tortish to'g'risidagi masalani hal etish bojxona organlar vakolatlari doirasidan tashqariga chiqqanda qonun buzilishlari faktlar bo'yicha materiallarni tergov, sud organlari va boshqa organlarga topshirish;
- Bojxona organlarining mansabdor shaxslar tomondan qonuniylikka rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshiris, bojxona organlari mansabdor shaxslarining xatti-harakatlari va qarorlari ustidan tushgan shikoyatlar va e'tirozlarni belgilangan tartibda ko'rib chiqish;
- Bojxona organlariga yuklangan vazifalar va funksiyalar amalga oshirilishini ta'minlovchi ilmiy-texnik xizmatlar, laboratoriyalar, o'quv markazlari, boshqa korxonalar va tashkilotlarni tashkil etish;
- Bojxona organlari xodimlarini, shuningdek davlat organlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar uchun bojxona rasmiylashtirishi bo'yicha mutahassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- Bojxona omborlari va erkin omborlar, bojsiz savdo do'konlari, bojxona brokerlari va bojxona tashuvchilari, tovarlarga bojxona xududidan tashqarida, bojxona xududida yoki bojxona nazorati ostida ishlov berish ustidan nazoratni amalga oshirish, shuningdek qonunchilikda belgilangan tartibda faoliyatning sanab o'tilgan turlarini amalga oshirish huquqiga ruhsatnomalar berish;
- Xalqaro bojxona va savdo tashkilotlarida qatnashish, xorijiy davlatlarning bojxona organlari, bojxona ishi masalalari bilan shug'ullanuvchi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, qonunchilikda belgilangan tartibda xorijiy mamlakatlarning bojxona xizmatlari bilan axborotni o'zaro ayirboshlash;
- Bojxona organlarining moddiy-texnika bazasini rivojlaritirish va mustahkamlash chora-tadbirlarini ishlab chiqish, tashqi savdo yuklarini bojxona rasmiylashtirishi uchun punktlar tarmog'ini va bojxona infratuzilmasining boshqa obyektlarini kengaytirish ham shu jumlasiga kiradi;
- Davlat bojxona qo'mitasining moddiy yordam ijtimoiy himoya qilish, bojxona organlarini rivojlaritirish va ko'zda tutilmagan xarajatlar maxsus jamg'armasiga tushadigan mablag'lari hisobiga respublikada bojxona ishini rivojlaritirish chora-tadbirlarini mablag' bilan ta'minlash.

Davlat bojxona qo'mitasiga qonun xujjatlarga binoan boshqa funksiyalar ham yuklatilishi mumkin.

Boshqaruv tuzilmasi har qanday tizimning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun muhim ahamiyatga egadir. Boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi deganda maskur davrda shakllangan va boshqaruv maqsadlariga muvofiq keluvchi tizimning bo'g'iniligi, uning organlari o'rtasidagi aloqa shakllari tushuniladi. Respublika bojxona organlarining tuzilmasi boshqaruvning to'rt darajali tizimidan iborat:

- Markaziy apparat (Davlat bojxona qo'mitasi);
- Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar boshqarmalari (DBQB);
- Ixtisoslashtirilgan bojxona komplekslari (IBK)
- Bojxona postlari.

 Davlat bojxona qo'mitasi raisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni bilan tayinlanadi va keyinchalik O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi sessiyasida tasdiqlanadi.

Davlat bojxona qo'mitasi raisining birinchi o'rinbosari va o'rinbosarlari. Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar boshqarmasi va ixtisoslashtirilgan bojxona komplekslari boshliqlari Davlat bojxona qo'mitasi raisining taqdimnomasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan tayinlanadilar.

Rais Davlat bojxona qo'mitasiga boshchilik qiladi, o'z o'rinbosarlari o'rtasida vazifalarini tasdiqlaydi. Davlat bojxona qo'mitasiga yuklangan vazifalarning bajarilishi va u o'z funksiyalarini amalga oshirishi uchun shaxsan javob beradi. U Davlat bojxona qo'mitasi organlari tizimiga umumiy rahbarlikni ta'minlaydi. Davlat bojxona qo'mitasi markaziy apparati, Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar boshqarmasi va ixtisoslashtirilgan bojxona komplekslari shtat jadvalini tasdiqlaydi.

Davlat bojxona qo'mitasi markaziy apparatidan tashqari Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo'yicha boshqarmalari va ixtisoslashtirilgan bojxona komplekslari apparati mavjud bo'lib, ular ham o'z tuzilmasiga ega, mazkur tuzilma ixtisoslashtirilgan bojxona kompleksi boshlig'i, Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari, Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar boshqarmasi (DBQB) boshlig'ining ikki o'rinbosaridan iboratdir.

DBQB boshlig'i umumiy rahbarlikdan tashqari bojxona organlari xavfsizligi xizmati, kotibiyat, kadrlar bo'limi, yuridik xizmat, navbatchi qism xizmati, ommaviy axborot vositalaribilan aloqaguruhiishini yuritadi.

Bojxona organining mansabdor shaxslari xizmat vazifalarini bajarish vaqtida davlat xokimiyatining vakillari hisoblanadilar va ularning bojxona haqidagi qonunhujjatlariga rioya etish borasidagi talablarini barcha yuridik va jismoniy shaxslar bajarishi shart. Bojxona organlarining mansabdor shaxslari xizmat vazifalarini bajarish vaqtida qonunhujjatlarida nazarda tutilgan tartibda o'q otar qurolni hamda maxsus vositalarni saqlash, olib yurish qo'llashhuquqiga egadirlar.

Bojxona organlari mansabdor shaxslarining hayoti va sog'ligi davlat byudjeti mablag'lari hisobidan majburan shaxsiy sug'urta qilinishi lozim. Bojxona organlari xodimlari va ular oila a'zolarining pensiya ta'minoti harbiy xizmatni, ichki ishlar organlaridagi xizmatni o'tagan shaxslar va ularning oila a'zolari uchun qonun hujjatlarida belgilangan tarzda amalga oshiriladi. Bojxona organlari mansabdor shaxslariga bojxona organlarida xizmatni o'tashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda pensiya tayinlash uchun ishlagan yillarini hisoblab chiqarish tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Bojxona organlari mansabdor shaxslari va ular oila a'zolarining pensiya ta'minotini tashkil etish Davlat bojxona Qo'mitasining pensiya xizmati zimmasiga yuklatiladi.

Bojxona organlari xodimlarining ish haqi mansab maoshidan, maxsus unvonlar va ishlagan yillari uchun ustamalardan hamda Vazirlar Mahkamasi

toimonidan joriy etilgan tartibda belgilanadigan boshqa qo'shimcha haqlardan iboratdir. Ular bepul formali kiyim-bosh bilan ta'minlanadilar.

Maxsus unvonlari bojxona organlarining mansabdor shaxslariga ular egallab turgan lavozimlariga hamda necha yil ishlaganliklariga qarab quyidagi maxsus unvonlar beriladi. Mansabdor shaxslarga unvonlarni berish va mahrum etish Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

3-jadval.

<i>Boshliqlar tarkibi</i>	<i>Berilgan unvonlar</i>
1. Kichik boshliqlar	★ Bojxona xizmati starshinasi
2. O'rta boshliqlar	★ Bojxona xizmatining kichik letenanti ★ Bojxona xizmatining letenanti ★ Bojxona xizmatining katta letenanti ★ Bojxona xizmatining kapitani
3. Katta boshliqlar	★ Bojxona xizmatining mayori ★ Bojxona xizmatining podpolkovnigi ★ Bojxona xizmatining polkovnigi
4. Oliy boshliqlar	★ Bojxona xizmatining general-mayori ★ Bojxona xizmatining general-letenanti ★ Bojxona xizmatining general – polkovnigi

Bojxona organlari xodimlari prokuratura, sud va militsiya xodimlari singari davlat hokimiyati vakillari hisoblanadi. Ular Jinoyat va Jinoyat protsessual kodekslari normalariga amal qilib, bojxona organlari vakolatiga kiritilgan huquqbuzarliklar bo'yicha zarur tezkor-qidiruv choralarini o'tkazishga, jinoyat belgilari mavjud bo'lgan taqdirda jinoiy ish qo'zg'ashga, surishtiruv olib borishga haqlidirlar.

Bojxona organlari qonuniylikka rioya qilgan hamda fuqarolarning huquqlari va erkinliklari buzilishiga yo'l qo'ymagan holda faqat bojxona jinoyatlarini aniqlash maqsadida tezkor-qidiruv ishini yuritishga vakolatli ekanligini alohida ta'kidlash lozim. Bunda boshqa jinoyatlarning aniqlanishi axborotni ushbu jinoyatlarni tekshirish vakolatiga kiradigan huquqni muhofaza qilish organlariga berishga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasi **bojxona siyosati**

Bojxona siyosati - bozor munosabatlari shakllanishi sharoitlarida siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni dinamik amalga oshirish maqsadida mamlakat ichida va tashqi iqtisodiy manfaatlarni amalga oshirish va himoya qilishga qaratilgan bojxona siyosati sohasida qonunchilik, ijroiya va nazorat qilish tusidagi chora-tadbirlar tizimidir.⁹ Respublikamizda olib borilayotgan samarali ichki va tashqi siyosat, uning jahon hamjamiyatida o'zining mavqeini, davlatlarning munosabatlari yo'nalishlarida o'zaro foydali hamkorlik qilishida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosati ichki siyosat bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqadordir. Mustaqil tashqi siyosat olib borish, ko'plab davlatlar bilan har tomonlama hamkorlik qilish, tashqi siyosatning xalqaro darajada tan olingan printsiplari va asosiy yo'nalishlarini amalga oshirish ichki siyosatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Respublikadagi ilg'or qayta o'zgartirishlarga, bozor munosabatlari rivojlanishiga, demokratik muassasalar mustahkamlashiga ko'maklashadi.

Mustaqillik qo'lga kiritilgandan keyin O'zbekiston oldida birinchi marta uning ichki va tashqi siyosatining ajralmas qismi bo'lgan o'z bojxona siyosatini mustaqil

---

⁹Jo'rayev. A. Bojxona ishi asoslari. T. 2005. 26-bet.

ishlab chiqish va olib borish inikoniylati vujudga keldi. O'zbekiston Respublikasi bojxona kodeksining 1-moddasida qayd etilishiga ko'ra «O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasi ichki va tashqi siyosatining tarkibiy qismihisoblanuvchi yagona bojxona siyosati amalga oshiriladi».¹⁰

✚ Bojxona siyosatining asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasi bojxona hududida samarali bojxona nazoratini hamda tovarlar ayirboshlashni tartibga solishni ta'minlashdan, iqtisodiyotning rivojlanishini rag'batlaritirishdan,ichki bozorni himoyalashdan iboratdir.

Bojxona siyosatini ishlab chiqishvakolati Oliy Majlisga tegishlidir.Bu dunyo davlatchiligi amaliyotiga to'liq muvofiq keladi.Ushbu amaliyotga muvofiq, davlat siyosatini belgilash huquqi davlat hokimiyatining qonunchilik bazasida mustahkamlangan. Bojxona siyosatiga umumiy rahbarlikni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi amalga oshiradi.

✚ Bojxona siyosatini davlat ichki va tashqi siyosatining tarkibiy qismi sifatida va o'zaro bog'liqliklarniko'rib chiqamiz.

➤ Birinchidan, bojxona siyosati davlat ichki iqtisodiy siyosatining tarkibiy elementihisoblanadi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida u yangi iqtisodiy ukklad shakllanishining muhim omili, iqtisodiy hayotning bozor munosabatlariga monand ilg'or shakllarini barpo qilishning vositasi hisoblanadi. Bojxona siyosati boj tariflari yordamida va tariflarsiz boshqarish vositalaridan foydalanib,ichki iqtisodiy siyosatning quyidagi bir qancha asosiy vazifalarini hal etishga qaratiladi:

- ◆ milliy iqtisodiyotning har tomonlama rivojlanishini rag'atlaritirish;
- ◆ ichki bozorni himoya qilish;
- ◆ tarkibiy qayta o'zgartirishlar amalga oshirilishiga ko'maklashish;
- ◆ byudjetning daromad qismini shakllaritirish.

Bojxona vositalari – huquqiy, boj tariflari, tashkiliy, bojxona nazorati va boshqa vositalarning ahamiyatini pasaytirib ko'rsatish va ularga bo'lgan e'tiborni susaytirish mamlakat iqtisodiy manfaatlariga jiddiy zarar yetkazishi va siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy islohotlar yo'lidagi harakatga to'sqinlik qilishi mumkin.

¹⁰O'zbekiston Respublikasi Bojxona Kodeksi. "Adolat" T.: 2006 I bo'lim. 1-modda.

➤ Ikkinchidan, bojxona siyosati ichki siyosatning tarkibiy qismi sifatida o'z xususiyatiga ko'ra davlat manfaatlarini, korxonalar, tadbirkorlar, fuqarolarning huquqlarini himoya qiluvchi huquqni muhofaza qilish organi hisoblanadi. U ichki bozorga tashqaridan buzg'unchi unsurlar kirib kelishidan himoya qilishga da'vat etilgandir.

Bojxona siyosatining huquqiy mudofaza qiluvchi funktsiyasi bojxona nazorati vositalaridan samarali foydalanishga asoslanadi. Bunday vositalarga quyidagilar kiradi:

- ◆ bojxona nazorati maqsadida bojxona nazorati zonalarini tashkil etish, bojxona nazoratiga ko'maklashish va uni amalga oshirish uchun mutaxassislar va ekspertlarni jalb qilish;

- ◆ bojxona organlarining mansabdor shaxslari tomonidan bojxona maqsadlari uchun zarur bo'lgan hujjatlar va ma'lumotlarning tekshirilishi;

- ◆ tovarlar va transport vositalarini ko'zdan kechirish, shaxsiy buyumlarni ko'zdan kechirish, hisob-kitob tizimini tekshirish, vaqtincha yuk saqlanadigan omborlar va joylar hududini, bojxona omborlarini ko'zdan kechirish;

- ◆ bojxona nazoratining tanlab tekshirish printsipini qo'llash, g'ayriqonuniy zararyetkazilishiga yo'l qo'ymaslik.

➤ Uchinchidan, bojxona siyosati O'zbekiston tashqi siyosatining ajralmas qismi sifatida davlatimizning tashqi iqtisodiy manfaatlarini ta'minlash va amalga oshirish maqsadlarga xizmat qiladi, uning tashqi iqtisodiy faoliyatini amalga oshirishning asosiy vositalaridan biridir.

Samarali bojxona siyosati milliy iqtisodiyotni jahon bozori kon'yunkturasining keskin o'zgarishlaridan himoya qilishga, uning jahon xo'jaligiga qo'shilishiga faol ko'maklashishga da'vat etilgandir. O'zbekistonning bojxona ishi sohasida hamkorlikda qatnashishi ushbu yo'nalishdagi juda muhim qadam hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining bojxona siyosati jahondagi siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar nisbatan tez o'zgarayotganligini hisobga olib, dinamik, harakatchan, moslashuvchan bo'lishga, ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasi jahon xo'jaligiga qo'shilayotgan bir sharoitda gap iqtisodiy suverenitet, vatan

iqtisodiyotini rag'batlantirish, mamlakatning tub manfaatlariga rioya qilish to'g'risida borar ekan, yetarlicha barqaror bo'lishga da'vat etilgandir. Bunga bojxona siyosati o'z rivojlanishining umumiy asoslangan kontsepsiyasiga tayangandagina erishish mumkin.

✚ Bojxona siyosati tamoyili uch elementga asoslanadi.

1. ***Iqtisodiyotdagi ahvolni tahlil qilish.*** Oqilona bojxona siyosati ana shundan boshlanadi. Tahlil makrodarajada - mamlakat iqtisodiyotining ahvoli, uning byudjetga, to'lov balansi va boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni o'rganish, aniq, bozorlar darajasida esa, talab va taklif nisbatini, milliy va xorijiy taklifni, tovarlarning sifat tavsifini, raqobatni va jazolarni o'rganish asosida amalga oshiriladi. Tahlil davomida hal etilmagan muammolar aniqlanadi, ularni hal etish, salbiy hodisalarni bartaraf etish yoki bartaraf etmaslikning muqobil oqibatlari baholanadi.

2. ***Maqsadlarni tahlil qilish.*** U barcha imkoniyatlarni aniqlashdan, ya'ni maqsadlarai umumlashtirishdan boshlanadi, so'ngra har bir maqsadning xususiyati aniqlanadi. Ushbu maqsadlar dastlabki, bevosita yoki pirovard, miqdorli yoki sifatli, qisqa muddatli yoki o'rta muddatli maqsadlar bo'linadi. Ayrim maqsadlarga bir vaqtning o'zida turlicha tavsiflar berilishi mumkin. Bunday holda zamonaviy vaziyatdan kelib chiqqan holda ularning asosiylarini ko'rsatish zarur. Maqsadlar shuningdek ularning iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatish ko'lamlari va xarajatlarning miqdor ko'rsatkichlari, institutsional, moliyaviy va kadrlar ta'minoti, imkoniyatlari bo'yicha ham farqlanadi. So'ngra maqsadlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar aniqlanadi, ular uyg'un, betaraf yoki nizoli bo'lishi mumkin.

3. ***Bojxona orqali tartibga solish vositalari qo'llanishini tahlil qilish.*** Bojxona siyosati kontsepsiyasini ishlab chiqishda ayrim tartibga soluvchi vositalar qo'llanilishi shartlarini, ayrim vositalarning birgalikda qo'llanilishi darajasini, ularning maqsadga muvofiqligini, ularni qo'llashdan ko'riladigan qo'shimcha samaralarni, tartibga solish vositalari samaradorligini va ularni zarurligining yetarlicha asoslanganligini aniqlash muhimdir.

Bojxona orqali tartibga solishda bir-birini to'ldiruvchi, biroq turlicha asosga ega bo'lgan vositalar guruhidan ma'muriy va iqtisodiy vositalardan foydalaniladi. Ma'muriy vositalar hukumat tomonidan qabulqilinadigan qarorlarga asoslanadi. Ular moliyaviy rag'batlantirish chora-tadbirlari, moddiy manfaatdorlik yoki tartibga soluvchi organlarning jazo jarimalari bilan bog'liq bo'lmaydi, ya'ni ular tovarlar vasarmoyaaylanishining iqtisodiy shart-sharoitlarini emas, balki ular harakatining tashqi imkoniyatini belgilaydi.

Tartibga solishning klassik ma'muriy vositalari uch turga bo'linadi:

✚ taqiqlash

✚ ruxsat berish

✚ majburlash.

✚ Masalan: davlat organlari u yoki bu tovar (qurol-yarog', alkogol, dori-damionlar) importnita'qiqlashi, tashqi iqtisodiy faoliyat qatnashchilarini bojxona nazoratidan o'tishga majbur qilishi mumkin va boshqalar. Ta'qiqlash, ruxsat berish va majbur qilish litsenziya berilishi yoki uniberish rad etilishi, qonunlar va qonunlar asosida hujjatlar qabulqilinishi orqali amalga oshiriladi.

✚ Tartibga solishning tarifsiz usullari ma'muriy usullar hisoblanadi. Ularga quyidagilar kiradi:

- tashqi iqtisodiy bitimlarni litsenziyalash va kvotalash;
- tovarlar mamlakat hududiga olib kirish yoki chiqishga doir bo'lgan cheklashlar;
- tovarni sertifikatlash;
- import uchun to'lovlar rejimida mustahkamlangan cheklashlar;
- milliy tarkibiy, texnik va sanitariya talablari oqibati hisoblangan cheklashlar;
- davlatning import operatsiyalarida qatnashishi bilan bog'liq cheklashlar va boshqalar.

Bojxona orqali tartibga solishning iqtisodiy vositalariga eng avvalo boj tarifi hamda eksport va import tovarlariga soliq solish tegishlidir. Ular bozor munosabatlari shakllanishi sharoitida markaziy o'rinda turadi.

O'zbekiston qonun hujjatlari bilan nazarda tntilgan yangi bojxona tarifi xalqaro normalarga to'liq javob beradi va xalqaro Konventsiya tomonidan joriy etilgan Tovarlarni ta'riflash va kodlashtirishning uyg'unlashtirilgan tizimiga asoslanadi. Ushbu hujjatning qo'llanishi O'zbekistonning xalqaro savdo tizimida to'la huquq bilan qatnashishi uchun shart-sharoitlar yaratish imkonini beradi.

Bojxona orqali tartibga solishning ma'muriy va iqtisodiy vositalari bojxona ittifoqlari va bojxona konventsiyalarida qatnashish, erkin savdo zonalarini tashkil etish, bojxona nazoratining davlat organlari tarmog'ini barpo etish, bojxona faoliyatining zarur qonunchilik normalarini qabul qilish orqali amalga oshiriladi.

Bojxona siyosati kontsepsiyasi ishlab chiqilishi bojxona orqali tartibga solishning real amaliyotidan oldinda borishi kerak, ya'ni u aniq maqsadlar qo'yilishi va ular amalga oshirilishigacha xalq xo'jaligidagi ahvol o'zgartirilishining anglangan zaruriyatisifatida shakllantirilishi kerak. Agar kontsepsiya davlat boshqaruv apparatining iqtisodiy-siyosiy eksperimentlari jarayonida shakllansa, bojxona siyosatidan orqada qolishi ham mumkin.

Ko'plab mamlakatlarning tadbirkorlari o'z milliy bozorlariga xorijiy raqobatchilarni kiritmaslik maqsadida turli chora-tadbirlarni qo'llaydilar. Ularning ko'zlagan manfaati xorijiy raqobat bo'lishiga imkon bermaydi, ishlab chiqarishni doimiy ravishda yangilashga, chiqimlarni pasaytirishga, tovarlar va xizmatlar sifatini oshirishga majbur qiladi.

Iste'molchilarni esa ko'proq yaxshi va arzon mollarga ega bo'lish qiziqtiradi, tovarning kelib chiqishi va uni kim ishlab chiqarishi ular uchun u qadar muhim emas. Ushbu vaziyat jahonning ko'plab mamlakatlarida iqtisodiy va siyosiy ixtirolarning doimiy manbai hisoblanadi. Hukumat o'z iqtisodiy siyosatini shunday ishlab chiqishi kerakki, mamlakat bozorlarida import tovarlari paydo bo'lishidan ushbu mamlakat yutib chiqishi kerak.

✚ Davlat tovarlar olib kirilishi (olib chiqilishi)ni cheklashi yoki aksincha rag'batlantirishiga bog'liq ravishda iqtisodiy va bojxona siyosatining to'rtta asosiy turi farqdanadi.

1. *Qisman cheklashlar siyosati* ichki bozorga tovarlarning muayyan turlari,

masalan, mamlakat mafkurasi va aholining turmush tarziga zid bo'lgan kino va video mahsulotlari bosma nashrlar kiribkelishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida o'tkaziladi.

2. *Proteksionizm siyosati* ichki bozorni xorijiy raqobatdan himoya qilish.

Odatda, u eksport ishlab chiqarishni u yoki bu darajada importning o'rnini bosishni rag'batlantirish bilan birga qo'shib olib boriladi. Mobodo, milliy ishlab chiqarish raqobatga bardoshli bo'lmasa, tadbirkorlik tuzilmalarining qistovi bilan davlat tomonidan qabulqilinadi. Proteksionizm - milliy tovar ishlab chiqaruvchilariga alohida imtiyozli sharoitlar yaratib berishdir, bu esa milliy iqtisodiyotda turlicha oqibatlar olib kelishi mumkin.

Bir tomondan, importning cheklanishi iste'molchilarga va umuman mamlakatga zarar yetkazadi, chunki xalqaro mehnat taqsimoti afzalliklaridan foydalanilmaydi. Yuqori bojlar solinishi orqali milliy ishlab chiqaruvchilarga vujudga keltiriladigan imtiyozli shartlar texnologik jihatdan eskirgan ishlab chiqarish konservatsiya qilinishiga olib kelishi mumkin (monopoliya samarasi).

Ikkinchi tomondan, xorijiy raqobatchilarga qarshi proteksionistik choralar ko'rilishida mahalliy tadbirkorlarni himoya qilish milliy kompaniyalar va firmalar shakllanishi paytida juda zarurdir. Bu xo'jalik yuritishning yangi shakllariga o'zini saqlab qolish, kuch to'plash imkonini beradi.

Misol uchun, yapon avtomobilsozligining shiddatli muvaffaqiyati ko'p jihatdan hozir mashhur bo'lgan «Mazda», «Nissan», «Toyota» firmalari qaror topishi sharoitida hukumatning o'tkazgan proteksionizm siyosati bilan izohlanadi. 1932 yilda hukumat hali uncha o'zini tutib olmagan avtokompaniyalarni avtomobil industriasining amerikalik gigantlardan himoya qilish uchun xorijiy mashinalar va ehtiyot qismlar importiga doir bojlarni keskin oshirdi. Bu mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy manfaatlari bilan uning fuqarolarining ayrim guruhlarining manfaatlari o'rtasidagi ziddiyatga klassik misol bo'la oladi. Agar xalqaro savdodan va xalqaro mehnat taqsimotida qatnashishdan bugun mamlakat deyarli hamma vaqt yutib chiqsa, uning fuqarolarining ayrim guruhlarini bundan zarar ko'rishini mumkin va ular «milliy iqtisodiyot»ni himoya qilishni talab qiladilar.

Mazkur muammo, agar arzon va sifatli xorijiy mahsulotga eshik ochib qo'yiladigan bo'lsa, ko'plab tarmoqlar ichki bozorda import tovarlar bilan raqobatlasha olmaydi. Bunda ko'plab korxonalar sinadi va yopiladi, ularda ishlaganlar esa yashash uchun boshqa imkon qidirishadi. Masalari. 1992 yildayoq Estoniyadan import qilingan go'sht Rossiyaning mahalliy fermalari mahsulotidan arzon bo'lgan vaziyat vujudga keldi (ayniqsa Estoniyaga qo'shni bo'lgan Pskov viloyatidagilar uchun), Rossiya shaharlari aholisi uchun import go'shti iste'mol qilish foydali bo'lgan bo'lar edi, biroq u holda Rossiya chorvachiligi o'z tovari sotiladigan bozordan mahrum bo'lardi va o'z xarajatlarini tezlikda pasaytirish imkoniga ega bo'lmaganligi sababli xonavayron bo'lardi. Shunga o'xshash vaziyat engil va oziq-ovqat sanoati, maishiy elektrotexnika va boshqa tarmoqlar uchun ham realdir.

Proteksionizm siyosati rivojlanayotgan mamlakatlarda ayniqsa keng qo'llaniladi. Undan tarkibiy o'zgartirishlarni amalga oshirishda, importning o'rnini bosish maqsadida milliy sanoatni qo'llab-quvvatlashda foydalaniladi.

3. Erkin savdo siyosati («fritrederlik») - tashqi savdoda cheklashlarni eng oz darajada kamaytirish. Odatda, bu siyosat bozorda yetakchi mavqega ega bo'lgan, o'z tovarlarining raqobatga bardoshlilikidan xavotirda bo'lmagan mamlakatlar tomonidan o'tkaziladi.

Bojxona siyosati ko'p miqdorda olib kirilayotgan mahsulot ichki ishlab chiqarish bilan raqobatlasha olmaydigan yoki muhim tarmoqlar uchun xom ashyo hisoblangan mamlakatlarda ham erkin savdoga yo'naltirilgan bo'ladi. Agar import ichki ishlab chiqarish bilan raqobatga kirishmasa, mamlakatning siyosiy kuchlari u xaridorga imkoni boricha arzonroq yetib borishi haqidagi fikrga kelishadi. Hech bir narsani himoya qilishning hojati bo'lmaganda proteksionizm o'zini oqlamaydi. Shunga o'xshash xorijiy ishlab chiqarish bilan raqobatlashayotgan tarmoqlarga nisbatan tarmoq uchun muhim xom ashyo hisoblangan tovar, garchi bundan istisnalar bo'lsa ham, odatda bojdan ozod qilinadi (yoki u juda oz bo'ladi).

4. Taqchil bozorni to'ldirish siyosati - «teskari proteksionizm». Ushbu siyosat milliy bozor nihoyatda taqchil bo'lgan taqdirdagina samarali bo'ladi. Ushbu strategiya unsurlaridan 80-yillar oxiri 90-yillar boshlarida O'zbekistonda xorijiy tovarlarni jalb qilish maqsadida foydalanildi. Ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi eski rejali aloqalarning barham topishi, yangi mustaqil davlatlarni tushkunlikka solib qo'ygan ishlab chiqarishning pasayishi deyarli barcha tovar bozorlarida taqchillikni keltirib chiqardi. Import bojlarining bekor qilinishi, imtiyozli kredit berish vaboshqa choralar 1995 yil o'rtalariga kelib taqchillik muammosi kun tartibidan olib tashlanishiga ko'maklashdi.

Biron-bir siyosatni joriy etish shartlari, ular barcha tovarlar va bozorlar bo'yicha o'tkazilsa, qattiq bo'lishi mumkin. Agar bu ayrim tovarlar va bozorlar bo'yicha o'tkazilsa, shart-sharoitlar yumshoq bo'lishi mumkin. Yumshoqlik ko'pchilik davlatlarga o'z faoliyatida bir qancha tashqi iqtisodiy strategiyalarni birga qo'shib olib borish imkonini beradi, masalan, umumiy bozor mamlakatlari bir-birlari bilan qishloq xo'jaligi mahsulotlari savdosida proteksionizmni ma'qul ko'rishadi, ayni vaqtda boshqa ko'pchilik davlatlarga nisbatan erkin savdo strategiyasi tanlangan. AQSh ko'plab tovarlar bo'yicha Yaponiyaga nisbatan erkin savdo printsiplarini qo'llaydi, biroq bu mamlakatlar o'rtasida avtomobilsozlikda o'zaro proteksionizm mavjuddir, u ko'pincha «savdo urushlari»ga olib keladi.

✚ «Savdo urushi» - xalqaro savdo yo'llaridagi eng oxirgi cheklovdir. U o'zida ikki mamlakat hukumatlari tomonidan ularning ichki bozorlariga bir-birlarining tovarlari kirib kelishini o'zaro cheklash choralari qabul qilinishini ifodalaydi.

«Savdo urushlari»ning uzoq yillik tajribasi eng rivojlangan mamlakatlarni bunda har ikkala tomon mag'lubiyatga uchrayajagi, yaxshisi «jangovor harakatlar» boshlanib ketishiga yo'l qo'ymaslik haqidagi fikrga olib keldi. Bu xalqaro savdoda eksportni ixtiyoriy cheklashni tug'dirdi.

✚ Bojxona siyosati muayyan maqsadlar, printsiplar va vazifalarni o'z ichiga oluvchi kontseptsiyaga asoslanadi. Bojxona siyosatining asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- ◆ milliy iqtisodiyotning tarkibiy qayta qurilishiga ko'maklashish;
- ◆ mamlakat iqtisodiyotining jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi;
- ◆ bozorning mavjud bo'lishi uchun shart-sharoitlar yaratish;
- ◆ mamlakatning savdo va to'lov balansini mustahkamlash;
- ◆ davlat byudjeti daromadlarining o'sishi;
- ◆ davlatning savdo siyosiy negizlari mustahkamlanishi;
- ◆ xorijiy davlatlar va ular ittifoqlarining kamsituvchi xatti-harakatlariga qarshilik ko'rsatish;

✚ korxonalar, tashkilotlar va tadbirkorlarning tashqi bozorga chiqishini ta'minlash.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tarkibiy qayta qurish raqobat ta'siri ostida yuz berayotgan sarmoya va ishchi kuchining tarmoqlararo oqimi asosida amalga oshiriladi. Birmuncha sxematik bo'lgan, biroq bozor rag'batlari ta'siri ostida namoyon bo'luvchi tarkibiy qayta qurish jarayonini aniq aks ettiravchi misolniko'rib chiqamiz.

Aytaylik, qaysidir milliy iqtisodiyotda ikki tarmoq: foyda normasi 8 foizni tashkil etuvchi A tarmog'i va foyda normasi 16 foiz bo'lgan B tarmog'i mavjud. A tarmog'i B tarmog'iga qaraganda kam rentabelli, chunki unda ishlab chiqarish chiqitlari yuqori. Mamlakatning ichki bozoriga o'z tovarlari bilan kirib keluvchi xorijiy raqobatchilarda esa ishlab chiqarish chiqimlari A tarmoqqa nisbatan past va tegishlicha foyda normasi, deylik, 16 foizdir. Xorijiy raqobatga dosh berolmagan A tarmog'i proteksionistik chora-tadbirlar belgilanishi maqsadida davlatga ta'sir ko'rsatishi tushunarli. Ushbu vaziyatga davlat ta'sirining ikkita mumkin bo'lgan holatini ko'rib chiqamiz.

Birinchi variant - bojxona himoyasi mavjud emas, savdoning mutlaq erkinligi rejimi amal qiladi. Istalgan investitsiya yechimi foyda normasining eng yuqori bo'lishidan kelib chiqadi. B tarmog'i kapital qo'yilmalari uchun jozibaliroq bo'ladi. A tarmog'ida reinvestitsiya faoliyati sekinlashadi, ayni vaqtda B tarmog'i o'ziga sarmoyani jalb qila boshlaydi. Sarmoyaning oqishidan keyin ish kuchining A tarmoqdan B tarmoqqa ko'chishi yuz beradi. Erkin savdo sharoitlarida ishlab

chiqarish resurslaridan samaraliroq foydalaniladi. Mana shu narsa bozor sharoitlarida milliy iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish hisoblanadi.

A tarmoq qayta qurila olmas ekan, unda bitta yo'l qoladi, ya'ni davlatdan importga bojxona cheklovlari joriy etilishini so'rash. Bu ikkinchi variant - bojxona himoyasi rejimi bo'ladi. Bunday rejim sharoitida savdo erkinligi birmuncha cheklanadi. Bojxona to'lovlari, kvotalar va bojxona siyosatining boshqa vositalari yordamida import tovar narxi sun'iy ravishda oshiriladi. Bu esa A tarmog'iga, o'z navbatida mahsulotga narxlarini oshirish inikonini beradi. Natijada uning rentabelligi, aytaylik, 8 punktga oshadi, bu esa summada 16 foizni tashkil etadi. Bir xil rentabellik sarmoya va ish kuchining tarmoqlararo ko'chishi to'xtatilishini anglatadi. Shakllangan iqtisodiy tuzilmaning o'ziga xos konservatsiyasi yuz beradi. Birmuncha ilg'or B tarmog'ining rivojlanishiga kenglik berish o'rniga davlat qoloq A tarmog'ini sun'iy ravishda qo'llab-quvvatlaydi.

Bojning ishlab chiqarish tuzilmasiga ta'sirining keltirilgan nazariy modeli bozor munosabatlari sharoitlarida tashqi iqtisodiy aloqalarni erkinlashtirish foydasiga yana bir dalildir. Biroq amaliyotda hammasi bunday onson emas. Erkin savdoning o'zaro foydaliligiga qaramay, xalqaro ayirboshlashni erkinlashtirilgandan ko'rilgan ijobiy samara hamkorlar o'rtasida vaqt jihatidan noteng taqsimlanadi. Dastlab bunday samarani kuchli tomon, so'ngra kuchsiz tomon oladi. Ushbu vaqtinchaliklar quyidagi holatlar natijasi hisoblanadi.

✚ Kuchli iqtisodiyotda tuzilma, odatda, ko'p darajada xalqaro mehnat taqsimoti talablariga muvofiq keladi.

✚ Kuchsiz iqtisodiyotda, tabiiyki kam darajada muvofiq keladi.

Mana shuning uchun ham kuchli iqtisodiyot ichki bozor himoyasi susaytirilishidan darhol foyda oladi. Kuchsiz iqtisodiyot esa qayta qurishning muayyan davrini bosib o'tishi kerak, sarmoya va ishchi kuchining tarmoqlararo ko'chishi faollashishini, shuningdek investitsiyalarning takror ishlab chiqarish va texnologik tuzilmalari maqbullashishini kutishi lozim, bu narsa so'zsiz ijtimoiy muammolar keskinlashishi bilan birgalikda yuz beradi.

O'tish iqtisodiyotida, odatda, milliy ishlab chiqaruvchilarning xorijiy ishlab chiqaruvchilar bilan teng huquqli raqobati uchun zarur shart-sharoitlar mavjud bo'lmaydi. Erkin bozor kuchlarining harakati mahsulot importi bilan raqobatlashuvchi milliy ishlab chiqaruvchilarning xonavayron bo'lishiga olib keladi hamda ish bilan ta'minlanishni pasaytiradi, mahsulotni pirovard qayta ishlovchi tarmoqlarni yemiradi va bu bilan iqtisodiyotning xom ashyoviy yo'naltirilganligini konservatsiyalaydi. Bu tarkibiy qayta qurish jarayonlarini bojxona siyosati vositalari bilan davlat tomonidan tartibga solishni taqozo etadi.

✚ Proteksionistik chora-tadbirlar milliy sanoatning mustahkamlanishiga ko'maklashadi. Amaliyotning ko'rsatishicha mamlakatlarda proteksionistik chora-tadbirlarning vaqtincha joriy etilishi o'zini oqlashini ko'rsatadi, chunki ular tug'ilib kelayotgan o'z industriyasi tajriba to'playotgan va ishlab chiqarish chiqimlari tarifiga tayanmasdan import mahsulot raqobatiga qarshi turish imkonini beruvchi darajagacha pasaygan paytda ushbu vaqt mobaynida zamonaviy sanoat mahsulotlari importini jilovlab turadi.

Jahonning yangi rivojlangan ko'pchilik mamlakatlari industrlashtirishni proteksionizmdan boshlashdi va erkin savdoga asta sekin o'tishdi. Ushbu yo'lda ular aralash savdo rejimlariga ega bo'lishdi, ya'ni eksport qiluvchilarni eksport subsidiyalari orqali rag'batlaritirish, maqsadli kreditlar, shuningdek ishlab chiqarish asbob-uskunolari va yarim tayyor mahsulotlar importining soliqlardan ozod qilinishi. Ayni bir vaqtda ular tayyor sanoat tovarlari importiga 30-70 foiz tariflar belgilashdi.

Ushbu mamlakatlar hukumatlari, shuningdek rivojlanishni jadallashtirishga maqsadli va subsidiyali kreditlarni tanlangan tarmoqlarga berish, foydaning o'sishi va ishlab chiqaruvchi sarmoya samarasi maqsadlarida depozitlar va kreditlar bo'yicha nisbatan past foiz stavkalari belgilash, importning o'rini bosuvchi ishlab chiqarishlarni himoya qilish, amaliy tadqiqotlarga davlat investitsiyalari, eksportga yo'naltirilgan tarmoqlar va korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash va ularga alohida ustunlik berish, tashqi bozorlarni o'rganish bo'yicha tashkilotlarni rivojlaritirish va eksport tovarlarni oldinga siljitish orqali muntazam ravishda

aralashib turishdi. Tanlangan tovarlar bo'yicha eksport bozorlarini egallash strategiyasi sarmoyaning va ko'nikmalarning yuqori sur'atlarda jamlanishi, resurslardan samarali foydalanish hamda mehnat unumdorligining o'sishi bilan birga qo'shib olib borildi.

Tarkibiy qayta qurishni amalga oshirish va yangi tarmoqlar rivojlanishini qo'llab-quvvatlash zaruriyatidan tashqari, o'tish iqtisodiyotiga ega bo'lgan mamlakatlarda importga doir boj tariflarini tartibga solish vositalaridan foydalanilishi maqsadga muvofiq keladigan bir qancha sabablar mavjuddir. Ulardan biri - byudjetni to'ldirish bo'yicha bojxona siyosati oldida turgan vazifadir. Davlat byudjeti daromadi manbai sifatida tarif himoyasidan foydalanish foyda keltirishi va hatto iqtisodiy siyosatning boshqa vositalariga nisbatan samaraliroq vosita bo'lishi mumkin. Aholining turmush darajasi past bo'lgan yosh, mustaqil davlat uchun hukumatning ijtimoiy ehtiyojlarni soliqlar yig'ish hisobiga ta'minlashga qodir emasligi asosiy muammo bo'lishi mumkin. Mavritaniya kabi kambag'al mamlakat, agar yuqumli kasalliklar, qishloq xo'jalik yerlarining melioratsiyasi, boshlang'ich ta'limni rivojlantirish, milliy mudofani mustahkamlash ustidan nazorat kabi xizmatlar hajmini ko'paytirish imkoniga ega bo'lsa, ko'proq ijtimoiy afzalliklarga ega bo'ladi. Ayni vaqtda, o'tish iqtisodiyotidagi ko'pchilik mamlakatlarning ma'muriy resurslari daromad soliqlarini samarali yig'ishini ta'minlash uchun yetarlicha emas, ularda umumiy soliq madaniyati past. Ushbu mamlakatlarda amal qiluvchi soliq tizimi samaradorligi, modomiki ishlab chiqarish, iste'mol, daromad vamulkni ishonchli belgilash va nazorat qilish imkoniyati hali yo'q ekan, ta'minlanishi mumkin emas. Bunday hollarda import bojlari milliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoya qilish usuligina emas, balki davlat daromadlarining g'oyatda muhim manbaiga ham aylanadi. Shu sababli ko'p jihatdan milliy daromad darajasi past bo'lgan mamlakatlar davlat byudjetining 1/4 dan 3/5 gacha qismi bojlar hisobiga ta'minlanadi.¹¹ Davlat daromadlari boj tizimiga bog'liqligining ushbu ulushi rivojlangan mamlakatlar uchun xuddi shunday ko'rsatkichdan ustundir. Garchi, yosh davlatlarning iqtisodiy siyosati amalda

---

¹¹Yadgorova.M., Usmonova. K. A. Bojxona ishi asoslari.T. 2005. 36-bet.

bayonqilingan qonuniyatdan farqlansa ham, fakt faktligicha qoladi. Ushbu mamlakatlarda tarif iqtisodiy siyosatning muqobil tadbirlariga qaraganda katta ijtimoiy afzalliklarni ta'minlashga qodirdir.

O'tish iqtisodiyotiga yangi bojlar joriy etishning tahmin qilingan oqibatlariga baho berilar ekan, import qiymatining qisqarishi eksport qiymatining xuddi shu taxlit qisqarishiga olib kelishini hisobga olish zarurdir.

Eksport uchun ishlab chiqarishda import qilinadigan xom ashyo, materiallar, ehtiyot qismlar va boshqalardan foydalaniladi. Import tovarlariga va ularningo'rnini bosuvchi mahalliy tovarlarga narxlar o'sishiga olib keluvchi savdo to'siqlari eksport tovarlarining ishlab chiqarish chiqimlarini oshiradi. Misol sifatida neft importiga kvotalar joriy etilishi natijasida (1959-1973 yy.) AQShga olib kelinadigan kimyoviy mahsulotlar narxining o'sishini, shuningdek po'lat import qilinishiga cheklashlar tufayli Amerika avtomobillari narxlari o'sishi tamoyilini keltirish mumkin. Binobarin, importni cheklash Amerika tovarlarining narxga raqobatbardoshligini muayyan darajada pasaytirishga va ularni jahon bozoridan siqib chiqarishga olib keladi.

✚ Importga cheklashlar joriy etilganda qolgan mamlakatlar javob choralari ko'rishlari mumkin. Hukumatlar hamma joyda import tomonidan raqobatdan himoyalashni talab qiluvchi ayrim tarmoqlarning bosimiga duch keladi. Agar O'zbekiston avtomobillar importiga qattiq cheklashlar joriy etar ekan, boshqa mamlakatlar hukumatlariga proteksionistik talablarga, ayniqsa respublikadan avtomobillarni eksport qilishga nisbatan, qarshi turish qiyinroq bo'lar edi. Javob choralari O'zbekistondan eksportning yanada qisqarishiga olib kelar edi.

✚ O'tish iqtisodiyotiga ega bo'lgan mamlakatlarda importga nisbatan cheklash siyosati uchun va unga qarshi keltirilgan dalillar o'z-o'zidan nazariy shart-sharoitlarga asoslanadi va aniq miqdoriy baho bermaydi. Aniq bir mamlakat uchun amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadida maxsus iqtisodiy tadqiqotlar zarurdir. Ular asosida o'ziga xos shart-sharoitlarni va mazkur milliy xo'jalik rivojlanishi maqsadlarini hisobga oluvchi bojxona siyosatini ko'rish mumkin. Har qanday

holatda bojxona siyosatining bir kontseptsiyasidan boshqasiga o'tish asta-sekin amalga oshirilishi kerak. Bojlar bilan himoyalangan tarmoqlarda firmalar bojlar pasaytirilishi to'g'risida oldindan ogohlantirilsa, u holda kapital qo'yilmalar va ish o'rinlarining qisqarishi xonavayronlikka olib kelmaydi. Asosiy sarmoyaning tabiiy eskirishi odatdagi (bir tomonlama) kadrlar qo'nimsizligi o'z-o'zidan xorijiy raqobat ta'siri ostida ishlab chiqarishning qisqarishiga olib kelishi mumkin. Boshqa so'z bilan aytganda, asta-sekinlik barcha tarkibiy chiqimlarni yo'qqa chiqarishi mumkin.

🇺🇿 O'zbekiston Respublikasi bojxona siyosatining printsiplari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti **I. A. Karimov** tomonidan ishlab chiqilgan O'zbekistonning tashqi va ichki siyosatining asosiy printsiplariga va Jahon Bojxona Tashkiloti hujjatlarida qayd qilingan bojxona siyosatining xalqaro tajribasiga asoslanadi.

◆ *Xalqaro huquq normalarining ichki davlat normalariga qaraganda*

ustunligini tan olish printsipti. Bunda bojxona qonun hujjatlarida xalqaro huquq normalarining ichki davlat normalariga qaraganda ustunligini tan olishidan iboratdir (O'zbekiston Respublikasi bojxona kodeksining 4-moddasining 3-qismi).¹² O'zbekiston jahon hamjamiyatiga qo'shilar ekan, o'z qiyofasini yo'qotmaslikka intiladi, bunda xalqaro huquqiy normalar va standartlarga rioya qilishga tayyordir. O'zbekiston Respublikasining Birlashgan Millatlar Tashkilotiga, Jahon Bojxona Tashkilotiga va boshqalarga a'zo bo'lib kirishi O'zbekiston xalqaro hamjamiyatning ajralmas qismiga aylanganligini, bojxona ishi sohasida muhim jahon muammolarini hal qilishda faol ishtirok etish uchun katta imkoniyatlar ochilganligini anglatadi.

◆ *O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan bojxona siyosati yagonaligi printsipti.* U joylarda turlicha bojxona siyosati o'tkazilishidan voz kechishni, O'zbekiston Respublikasining butun bojxona hududiga yagona bojxona siyosati tatbiq etilishini anglatadi.

◆ *Ikki tomonlama va ko'p tomonlama aloqalar o'rnatilishi va rivojlanishi*

¹² O'zbekiston Respublikasi Bojxona Kodeksi. "Adolat" 2006.: I bo'lim. 4-modda.

printsipi. Ushbu printsip O'zbekiston Respublikasining bojxona ishi sohasida xalqaro hamkorlikda faol ishtirok etishga intilishi orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasida bojxona ishi umumqabulqilingan xalqaro normalar va amaliyot bilan uyg'unlashish va birxillashish yo'nalishida rivojlanmoqda. O'zbekiston Respublikasi xalqaro tashkilotlar doirasida hamkorlik chuqurlashishi tarafdoridir.

◆ **O'z milliy davlat manfaatlari yuqoriligi sharoitida o'zaro manfaatlar va savdoyengilliklarini har tomonlama hisobga olish printsipi.** Ayrim iqtisodiy muammolarni hal etish, mustaqil iqtisodiy siyosat o'tkazish va bozor iqtisodiyotiga o'tish uchun chuqur islohotlarni amalga oshirish, iqtisodiyotning barqarorlashuvi, rivojlanish sur'atlari muayyan darajada hozircha ijtimoiy-siyosiy vaziyatga va qo'shni mamlakatlardagi iqtisodiy vaziyatga bog'liqdir. Bojxona siyosati, agar uhamkor davlatlarning joriy manfaatlarini hisobga olsa, muayyan murosallarga borsa, o'z samaradorligini oshiradi. Biroq davlatlarning milliy xavfsizligi manfaatlarini shubha ostiga qo'yilishi kerak emas.

◆ **Kamsitmaslik printsipi.** Davlat o'z iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish maqsadida bojxona siyosati vositalari orqali ko'pincha u yoki bu milliy bozorda cheklash choralaridan foydalanadi. Ushbu choralar kamsitmaslik shaklida amalga oshirilishi kerak, ya'ni barcha qatnashuvchi davlatlarga nisbatan o'tkazilishi, ayrim mamlakatlarga nisbatan tanlab o'tkazilmasligi zarur.

◆ **Bir tomonlama xarakatlarning qabul qilinmasligi.** Milliy bozorni himoya qilish bo'yicha qarorlar ko'p tomonlama maslahatlashuvlardan keyin qabul qilinishi kerak.

◆ **Demokratizm printsipi.** Bojxona siyosatini ishlab chiqishda va uni amalga oshirishda demokratizm printsipi bojxona ishi sohasida fuqarolarning, xo'jalik sub'ektlarining huquqlari himoya qilinishi ta'minlanishini taqozo etadi. Bojxona organlari ularga yuklangan vazifalarni bajarishda jamoat tartibini himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilishiga, aholining axloqiyligi, insonning hayoti va sog'lig'i, hayvonlar va o'simliklar muhofazasi, atrof va tabiiy muhit

himoyasi, tashqaridan olib kiriladigan tovarlardan milliy iste'molchilarni himoya qilishga ko'maklashadi.

XULOSA

Ma'lumki bugungi kunda davlatlar o'rtasidagi xalqaro savdoning rivojlanib borayotganligi, ishlab chiqarish integratsiyasining kengayishi va takomillashuvi tashqi iqtisodiy faoliyatning yanada erkinlashuviga sabab bo'lmoqda. Bunday davlatlar o'rtasidagi o'zaro savdo iqtisodiy munosabatlar davlatning har tomonlama rivojlanishida o'z ahamiyatiga egadir. Mamlakatimiz ham mustaqillikning dastlabki yillaridan davlatlararo tashqi iqtisodiy aloqalarni yo'lga qo'yishga, uni erkinlashtirishga bejizga alohida e'tibor qaratgani yuq. Bunga birgina misol tariqasida 1991 yil 18-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga binoan "O'zbekiston Respublikasi Bojxona Qo'mitasi"ning tashkil etilganligini ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston o'z oldiga qo'ygan ochiq bozor iqtisodiyotini shakllantirish yo'lidan borar ekan, tashqi iqtisodiy aloqalarni asta – sekinlik bilan erkinlashtirib bordi. Bu esa o'z o'rnida bojxona tizimini O'zbekistonning tashqi va ichki siyosatida tutgan o'zni qanchalik ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarning bojxona siyosati iqtisodiy va siyosiy mustaqillikni ta'minlash, milliy iqtisodiyotni mustahkamlash va rivojlantirish, ichki bozorni himoyalash, eksport va importning rivojlanishiga ko'maklashish, shuningdek unga to'g'ri sug'urta qilishga yo'naltirilgan iqtisodiy, tashqi savdo siyosatini hayotga tadbiiq etish maqsadlarida olib boriladi .

O'tish davri iqtisodiyotini boshidan kechirayotgan mamlakat uchunbozor munosabatlariga o'tishning ilk bosqichlarida tashqi iqtisodiy aloqalarning davlat tomonidan tartibga solinishi juda muhimdir.Chunki o'tish iqtisodiyotida, odatda, milliy ishlab chiqaruvchilarning xorijiy ishlab chiqaruvchilar bilan teng huquqli raqobati uchun zarur shart-sharoitlar mavjud bo'lmaydi. Erkin bozor kuchlarining harakati mahsulot importi bilan raqobatlashuvchi milliy ishlab chiqaruvchilarning xonavayron bo'lishiga olib keladi hamda ish bilan ta'minlanishni

pasaytiradi, Bunday jarayonlarini yuz bermasligi uchun tashqi iqtisodiy aloqalarni bojxona siyosati vositalari bilan davlat tomonidan tartibga solishni muhimdir.

Xalqaro savdoni davlat tomonidan tartibga solish usullari mohiyatiga ko'ra 2 guruhga bo'linadi. Bojxona tariflariga asoslangan tarif usullariga (iqtisodiy bilvosita), hamda notarif (ma'muriy bevosita) usullari.

Notarif usullari o'z navbatida me'yoriy usullarga va ko'rinmas proteksionizm usullariga bo'linadi. Savdo siyosatining ba'zi bir usullari ko'pincha cheklashni eksportni qo'llab - quvvatlash uchun qo'llaniladi.

Xalqaro savdoda davlatning asosiy vazifasi – o'zlari ishlab chiqargan maxsulotlarini iloji boricha chetga olib chiqishlari uchun eksportchilarni qo'llab-quvvatlash, ularni tovarlarini xalqaro bozordagi raqobatbardoshlik darajasini oshirish, ichki bozorda chet el tovarlarini raqobatbardoshlik darajasini pasaytirish maqsadida importni chegaralashdir.

Bu shuni ko'rsatadiki davlat tomonidan tartibga solish usullaridan bir qismi ichki bozorni chet el raqobatidan himoya qilish uchun, ya'ni importni chegaralashga qaratilgan. Qolgan usullarning asosiy maqsadi esa eksportni jadallashtirishga qaratilgandir.

Hozirgi integratsiyalashuv, globallashtirish jarayonida mamlakatimizni tashqi iqtisodiy aloqalar bo'yicha olib borayotgan siyosati respublikamiz ichki va tashqi siyosati bilan bevosita uyg'un va oqilona siyosat yuritilayotgani hech kimga sir emas. Bu yo'lda bir qator ishlar amalga oshirildi. O'tgan yillar mobaynida import o'rnini bosuvchi tavorlarni ishlab chiqarishga katta e'tibor berildi, mahalliy lashtirish dasturlari amalga oshirildi. Bu yilning "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" deb nomlangani ham bejiz emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

---

1. O'zbekiston Respublikasining “ Boj tarifi to'g'risi” dagi Qonuni.
T.“O'zbekiston” – 1997.
2. O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi T. O'zbekiston - 1998.
3. Karimov I.A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. T.:
"O'zbekiston" 1992.
4. Karimov I.A. O'zbekiston - bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos
xususiyatlari. T.: "O'zbekiston" 1993.
5. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida.
T.: "O'zbekiston" 1999.
6. Karimov.I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni
bartaraf etishning yo'llari va choralari.T. : O'zbekiston, 2009
7. Jo'rayev. A. Bojxona ishi asoslari. Ma'ruza matni. T. - 2005
8. Tursunov. I. E. Bojxona ishi. Ma'ruza matni. Qarshi. - 2005
9. Yadgorova. M., Usmonova. K. A. Bojxona ishi asoslari. Darslik. T. – 2005
- 10.Jo'rayev. X. Bojxona ishi. Ma'ruza matni. Termiz. – 2009
- 11.Eshqurbonov. A. Bojxona ishi. Ma'ruza matni. Termiz – 2008
- 12.Nurimbetov. R. I. Bojxona ishi iqtisodiyoti. Ma'ruza konspekti. T. -1999
- 13.Xo'jayev. F.E., Aliyev.A.A., Alimbekova. K.K. bojxona ishi. Qo'llanma. T.
-2004.
- 14.Tillaxodjayev.B.T., Aliyev. A.A., Xo'jayec. F.E. Bojxona ishi . Ma'ruza
matni. T. – 2005

15. www.customs.uz

16. www.soliq.uz.

17. www.gov.uz